

Սույն գրքույկը ներկայացնում է ԵՀԽ հայաստանյան Կլոր սեղան հիմնադրամի «Երկխոսության խթանում հանուն տարածաշրջանային հաշտեցման» ծրագրի շրջանակներում կազմակերպված «Քաղաքացիական հասարակության դերը հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման գործընթացում» խորագրով կլոր սեղան քննարկման ընթացքում հնչած գեկույցներն ու քննարկման նյութերը:

**«Քաղաքացիական հասարակության դերը
հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման
գործընթացում» խորագրով կլոր սեղան-
քննարկում**

2014թ. հոկտեմբերի 29-ին ԵՀԽ հայաստանյան միջեկեղեցական բարեգործական Կլոր սեղան հիմնադրամում տեղի ունեցավ «Քաղաքացիական հասարակության դերը հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման գործընթացում» խորագրով կլոր սեղան-քննարկում:

Քննարկման սկզբում ողջույնի և բացման խոսքով հանդես եկան Մայր Աթոռի Միջեկեղեցական հարաբերությունների պատասխանատու, Արթիկի թեմի առաջնորդ Ս. Հովակիմ եպիսկոպոս Մանուկյանն ու Կլոր սեղան հիմնադրամի տնօրեն դոկտոր Կարեն Նազարյանը:

Քննարկման երեք նիստերը վարեցին Մայր Աթոռի Տեղեկատվական համակարգի տնօրեն, Կլոր սեղան հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի անդամ Ս. Վահրամ քահանա Մելիքյանը, Հակամարտությունների և խաղաղության հետազոտման հայկական ասոցիացիայի նախագահ Խաչիկ Գալստյանը և «Ինտեգրացիա և զարգացում» ՀԿ նախագահ Արամ Սաֆարյանը: Քննարկվող նյութի շուրջ զեկուցումներով հանդես եկան «Եվրոպական ինտեգրացիա» ՀԿ նախագահ

Կարեն Բեքարյանը, Երևանի մամուլի ակումբի նախագահ Բորիս Նավասարդյանը, «Կովկասի ինստիտուտ» հիմնադրամի փոխտնօրեն Սերգեյ Մինասյանը, Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի նախագահ Աշոտ Մելիքյանը, Տարածաշրջանային հետազոտությունների կենտրոնի տնօրեն Լաուրա Բաղդասարյանը և Գլոբալիզացիայի և տարածաշրջանային համագործակցության վերլուծական կենտրոնի խորհրդի նախագահ Ստեփան Գրիգորյանը:

Հավարտ քննարկման տեղի ունեցավ նաև մտքերի համակողմանի փոխանակում: Կլոր սեղանն ամփոփվեց Կլոր սեղան հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի անդամ Հովակիմ Եպիսկոպոսի խոսքով:

**Նկատառումներ հայ-ադրբեջանական
երկխոսության շարունակման
հնարավորությունների վերաբերյալ**

*Աշոտ Մելիքյան
Խոսքի ազատության պաշտպանության
կոմիտեի նախագահ*

Վերջին տարիներին գործընկեր ադրբեջանցի փորձագետի հետ բավականին հաճախ հրավիրվում ենք Ղրղզստան, որտեղ դասընթացներ ենք անցկացնում այդ երկրի հարավային մարզերի լրագրողների համար: Հայտնի է, որ այդ հարավային մարզերում տարիներ առաջ արյունալի ազգամիջյան հակամարտություններ էին տեղի ունեցել, և այդ առումով այս այցելություններն ինձ համար և՛ մասնագիտական, և՛ մարդկային առումով բավականին հետաքրքիր են և կարևոր: Նախ՝ հնարավորություն է ընձեռվում ևս մի հակամարտություն ուսումնասիրել և աշխատել

գործընկերների հետ, ովքեր իրենց խնդիրներն են բարձրացնում, քննարկում ենք և փորձում որոշ լուծումներ գտնել:

Մյուս կողմից՝ սա լավ առիթ է, որպեսզի հենց ադրբեջանցի գործընկերոջ հետ բավականին անկեղծ գրուցենք հայ-ադրբեջանական հակամարտությունից, դարաբաղյան խնդրի կարգավորման շուրջ: Եվ, իսկապես, դա էլ է կարևոր, քանի որ վերջին տարիներին շատ ավելի սակավ են դարձել շփումները, եթե չասենք, որ երկկողմանի շփումները գրեթե զրոյացել են: Միջազգային համաժողովների ձևաչափում այդքան էլ հեշտ չէ խոսել ադրբեջանցի մասնակիցների հետ. նրանք բավականին փակ են, անկեղծ չեն: Շատ քիչ են այն մարդիկ, ում հետ կարող ենք նման թեմաներով խոսել և լուրջ քննարկումներ, փաստարկումներ անել:

Այնպես որ այսպիսի աշխատանքը շատ հետաքրքիր է նաև այն առումով, որ այդ կոնֆլիկտները ուսումնասիրելիս ուզում ես ինչ-որ գուգահեռներ անցկացնել, ինչ-որ համեմատություններ անել: Եվ այդ համեմատությունները ցույց են տալիս, որ այդ համեմատությունը նույնպես կաղում է: Ամեն մի հակամարտություն իր առանձնահատկությունների շարքն ունի, և այս առումով նույնպես պետք է ասեմ, որ տարբերություններն ակնհայտ են: Մեր

ադրբեջանցի գործընկերների հետ այս շփումների ընթացքում ես էլ համոզվում եմ իմ այն կարծիքում, որ Հայաստանը, Ադրբեջանը և Ղարաբաղն երբեք այնքան հեռու չեն եղել խնդրի խաղաղ կարգավորումից, որքան որ այսօր:

Կուզենայի անդրադառնալ մի քանի խնդիրների, որոնց 2000-ականների սկզբին փորձագետներն ավելի հաճախ էին անդրադառնում: Այդ ժամանակ մի եռակողմ հետազոտություն անցկացվեց, և այդ ժամանակ փորձագետներն եկան այն եզրակացության, որ առհասարակ այս կոնֆլիկտը լուծման երեք ուղի ունի: Մասնանշվում էր փոխզիջումային տարբերակը, երբ երկու կողմերը, ավելի շահագրգռված լինելով այդ հակամարտության հանգուցալուծմամբ, իրենք էին գնում փոխզիջումների և ինչ-որ մի հանգրվանի էին հասնում: Երկրորդը՝ դա խաղաղության պարտադրանքի ուղին էր, որի մասին այն ժամանակ շատ հաճախ հիշատակվում էր Դեյթոնյան պայմանագրերում: Ասում էին, որ, իհարկե, միջազգային կազմակերպությունների կամ գերտերությունների ճնշման ներքո միգուցե հնարավոր կլինի այդ խնդիրը լուծել: Մի հետաքրքիր մոտեցում ևս կար, որ իմաստ ունի մի կողմ դնել կոնֆլիկտի բուն էությունը և փորձել համագործակցության այլ ոլորտներ, եզրեր գտնել, և միգուցե տարիների ընթացքում կողմերը, որոշ

համատեղ ծրագրեր իրականացնելով նույն
բնապահպանական, մերձսահմանային
ուլորտներում, հնարավոր է հարաբերությունները
բարելավեն:

Բայց մենք արդեն տարիների բարձունքից
տեսնում ենք, որ այդ բոլոր մոտեցումները
տառապում են ուտոպիայի բավականին մեծ
չափաբաժնով: Փոխզիջումները փաստորեն
անհնարին են կողմերի մաքսիմալիստական
մոտեցումների պատճառով և երեք կողմերն էլ
իրարամերժ, մաքսիմալիստական տեսլական
ունեն այդ խնդրի լուծման առումով:
Խաղաղության պարտադրանքն այսօրվա գլոբալ
փոփոխությունների պարագայում գրեթե անհնար
է և ոչ մեկին էլ այսօր դա պետք չէ, և
գերտերությունները հիմա զբաղված են լրիվ այլ
խնդիրներով, վերափոխումներով:
Համաշխարհային մասշտաբի վերափոխումներ են
տեղի ունենում, և, կարծես, ոչ ոք այդ
պարտադրանքով չի զբաղվելու, և միգուցե
նույնիսկ դա լավ է, որ պարտադրանքներ չկան:
Ինչ վերաբերում է համագործակցության
ծրագրերին, ապա այստեղ նույնպես ակնհայտ
դեգրացիա է նկատվում, և այդ
համագործակցությունը, և՛ պաշտոնական
մակարդակով, և՛ հասարակական
կազմակերպությունների մակարդակով հասել է
նվազագույնի: Ու եթե օրինակ՝ 2001 թվականին

հնարավոր էր Հայաստանի և Ղարաբաղի լրագրողների այցելությունը Բաքու և ադրբեջանցիների բավականին ակտիվ մասնակցությունը Հայաստանում կազմակերպվող միջոցառումներին, ապա հիմա դա արդեն անհնարին է: Վերջին միջոցառումը, որ մեր Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեն կազմակերպեց 2009 թվականին, տեղեկատվության ազատության խնդիրներին վերաբերող միջազգային կոնֆերանսն էր: Դա տարածաշրջանային (Հայաստան–Ադրբեջան–Վրաստան) կոնֆերանս էր՝ ԱՄՆ-ի և Ռուսաստանի փորձագետների մասնակցությամբ: Այդ միջոցառումից հետո փաստորեն ոչինչ չէր ստացվում, և դա բնական է, որովհետև հենց Ադրբեջանի ներսում այդ արգելքները շատ ուժեղացվել են: Այնուամենայնիվ, կարծում եմ, որ այնքան էլ ճիշտ չէր լինի, եթե կողմերը ձեռքերը ծալած նստեին և համարեին, որ այս օբյեկտիվ խնդիրների պատճառով պետք է որևէ քայլ չձեռնարկել և ոչինչ չանել: Կարծում եմ, որ ցանկացած նախաձեռնություն, որը կարող է շփումների ակտիվացմանը բերել, ողջունելի է, որովհետև ինչքան այդ շփումները պակասում են, այդքան ագրեսիան է ավելանում:

Եթե խոսենք ավելի կոնկրետ քայլերից, մեր հետազոտությունների արդյունքում փորձագետները նշում էին, որ

հակամարտությունը կարելի է խաղաղ լուծման ուղիով տանել նախ և առաջ բարենպաստ ինֆորմացիոն միջավայր ստեղծելու պարագայում: Մենք տեսնում ենք, որ դա հնարավոր չէ, և դա նաև պայմանավորված է նրանով, որ քաղաքական էլիտան լուրջ ազդեցություն ունի լրատվամիջոցների վրա, և այստեղից է գալիս հենց այս հոետորաբանությունը: Կարծում եմ, որ մեղավր նաև այլ կողմ ունի: Եթե քաղաքական վերնախավը որոշ պայմանավորվածություններ ձեռք բերի, ապա կհրահանգի լրատվամիջոցներին քայլեր ձեռնարկել ագրեսիան, տեղեկատվական պատերազմը մեղմելու կամ վերացնելու ուղղությամբ: Մինակի խմբի շրջանակներում բանակցությունները գնում են առանց Լեռնային Ղարաբաղի ակտիվ մասնակցության: Այդ ուղղությամբ միշտ արժե մտածել, որ դարաբաղյան կողմը ներգրավվի և՛ քաղաքացիական հասարակության միջոցառումներում, և՛ պաշտոնական բանակցություններում: Բայց նաև պետք է մինիմալ հնարավորություններն օգտագործել հակամարտող կողմերի ներկայացուցիչների շփումների համար, եթե դա իհարկե կառուցողական բնույթ է կրելու և ոչ թե կիսագաղտնի քայլերով ինչ-որ վնաս հասցնելու:

Եթե բանակցությունների ընթացքում հնարավոր լիներ տեղեկատվական պատերազմը մեղմելու շուրջ որևէ պայմանավորվածություն ձեռք բերել, նաև հաշվի առնելով այն հետազոտությունները, որոնք որ իրականացնում են մեր գործընկեր կազմակերպությունները, չգործածել թշնամանք սերմանող բառապաշար, իհարկե վատ չէր լինի: Բայց դա շատ բարդ է լինելու, եթե վերևից այդ հրահանգները չլինեն: Շատ հրատապ է մնում և շատ մարդասիրական մոտեցում կլինի դիպուկահարների հեռացումը շփման գոտուց, շատ մարդասիրական և կարևոր գործոն է ռազմագերիների կամ զոհերի դիերի փոխանակումը:

**Քաղաքացիական հասարակության դերը
հակամարտությունների խաղաղ
կարգավորման գործընթացում.
չվնասելու սկզբունքից մինչև իրական
օժանդակություն**

*Կարեն Բեքարյան
«Եվրոպական ինտեգրացիա» ՀԿ նախագահ,
«Հայացք» կիրառական քաղաքականության և
հետազոտությունների վերլուծական կենտրոնի
փորձագետ*

Թեմային հնարավորինս համապարփակ անդրադառնալու համար անհրաժեշտ է առանձնացնել մի քանի հիմնական ուղղություններ.

1. *Քաղաքացիական հասարակության հնարավոր նպատակները հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման գործընթացում,*

2. Հակամարտության կողմերում ներքաղաքական իրավիճակին հստակ տիրապետում և զգայունություն փոփոխությունների նկատմամբ,
3. «Մի՛ վնասիր» սկզբունքը կամ ի՞նչ չի կարելի,
4. Նշված խնդրի համատեքստում քաղաքացիական հասարակության գործիքները,
5. Ղարաբաղյան հակամարտության համատեքստում իրավիճակի գնահատում, փորձից բխող դիտարկումներ և առաջարկներ:

**1. Քաղաքացիական _____ հասարակության
հնարավոր _____ նպատակները
հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման
գործընթացում**

Քաղաքացիական հասարակության նպատակները հակամարտությունների կարգավորման համատեքստում կարելի է դասակարգել երեք հիմնական խմբերի.

- ա) ազդեցություն առկա իրավիճակի վրա,
- բ) ազդեցություն որոշման կայացման գործընթացի վրա,
- գ) ազդեցություն հետկոնֆլիկտային գործընթացների վրա:

Ազդեցություն առկա իրավիճակի վրա

Առկա իրավիճակի մասին խոսելիս պետք է նկատի ունենալ, որ հակամարտությունների

կարգավորման համար կարևոր նշանակություն ունի վստահության մթնոլորտը: Վստահության առկայությունը կարող է ապահովել հակամարտության կողմերի ղեկավարների միջև արդյունավետ երկխոսություն՝ անկախ առկա տարաձայնություններից: Վստահության կառուցման տեսանկյունից կարևոր դեր կարող է ունենալ նաև շահերի համընկնումը, կողմերից յուրաքանչյուրի համար կարգավորման գործընթացի կարևորության գիտակցումն ու կառուցողական մոտեցումը:

Դրա հետ մեկտեղ, անկախ կողմերի ղեկավարների միջև վստահության մակարդակից և դրա ամրապնդման նպատակով կիրառվող գործիքներից, հասարակությունների միջև երկխոսության, միջանձնային շփումների բացակայության պարագայում վստահությունը կողմերի միջև լիարժեք լինել չի կարող: Շատ կարևոր է մի կողմից չթերագնահատել, մյուս կողմից՝ չգերագնահատել այդ շփումների կարևորությունն ու դերը:

Կայացած ժողովրդավարությունների մասին խոսելիս պետք է նկատի ունենալ, որ ժողովրդական դիվանագիտության դերն ու ազդեցությունն էապես մեծ է, քանի որ բավական բարձր է իշխանությունների հաշվետվողականությունը հասարակության առջև: Հանրության ձայնն այս

հասարակություններում լսելի է որոշում կայացնողների համար և ունենում է իր որոշակի ազդեցությունն երկրի քաղաքական գործընթացների վրա:

Երիտասարդ, զարգացող ժողովրդավարությունների պարագայում ժողովրդական դիվանագիտության դերը նույնպես պետք չէ անտեսել, սակայն այն իր նշանակությամբ զիջում է կայացած ժողովրդավարությամբ երկրներին:

Երկու դեպքում էլ, սակայն, հասարակական ընկալումների վրա մեծ ազդեցություն են ունենում հասարակության էմոցիոնալ տրամադրությունները: Առանձին մարդկանց շփումները, մյուս կողմին ճանաչելն ու ձեռք բերված պատկերացումների տարածումը հասարակության մեջ կարող է էական արդյունավետություն ապահովել: Հասկանալի է, որ միայն դա բավարար չէ հակամարտության կարգավորման համար, միննույն ժամանակ, սակայն, հակամարտության երկարաժամկետ, ամբողջական կարգավորումը հնարավոր չէ առանց քաղաքացիական հասարակության ներգրավման:

Քաղաքացիական հասարակության գործունեությունը առկա իրավիճակի ներքո վստահության ֆոնի ընդլայնման հնարավորություն է ստեղծում, ինչն էլ ածանցյալ

իր ազդեցությունն է ունենում առավել լայն իմաստով վստահության ձևավորման վրա:

Ազդեցություն որոշման կայացման գործընթացի վրա

Չկարգավորված հակամարտություն ունեցող ցանկացած հասարակություն կազմված է առավել ռազմատենչ «բազեններից» և խաղաղության կողմնակիցներից: Երիտասարդ ժողովրդավարությամբ երկրներում իշխանությունների համար շատ ավելի բարդ է կայացնել հանրության լայն շերտերի համար ոչ այնքան ընկալելի որոշումներ, հակամարտության կարգավորման հարցում համաձայնվել թոչիչքային առաջընթացի, երբ հասարակությունում էական դեր ունեն «բազենները»: Հետևաբար, պետության երկարաժամկետ շահերով առաջնորդվելու, ոչ պոպուլիստական քայլերի դիմելու համար իշխանությանը հարկավոր է համապատասխան հանրային պահանջարկ, ընկալում: Քաղաքացիական հասարակության գործունեությունը կարող է մեծ նպաստ բերել այդ ֆոնի ապահովմանը:

Միաժամանակ, եթե իշխանությունն ինքն է ինչ-ինչ պատճառներից ելնելով «բազեային» կեցվածք ընդունում, քաղհասարակությունը իր համապատասխան գործունեությամբ հնարավորություն է տալիս հասարակության լայն

շերտերի միջոցով հավասարակշռել իշխանությանը:

Եվ, իհարկե, իշխանությունը մշտապես ունի նոր գաղափարների, մոտեցումների գեներացման անհրաժեշտություն, և այդ հարցում քաղհասարակությունը կարող է իր ներդրումն ունենալ: Հասարակական կազմակերպությունների, վերլուծաբանների հանդիպումների ընթացքում կարող են մշակվել այնպիսի գաղափարներ, մոտեցումներ, որոնք կարող են արժանանալ քաղաքական որոշում ընդունողների ուշադրությանը: Ի վերջո, քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներն իրենց շփումների մեջ շատ ավելի անկաշկանդ են, ինչը գեներացիայի յուրահատուկ հնարավորություն է ստեղծում:

Ազդեցություն հետկոնֆլիկտային գործընթացների վրա

Ցանկացած հակամարտության կարգավորման հետկոնֆլիկտային փուլ պարունակում է նոր հակամարտության վերաճման վտանգ: Կողմերից մեկի՝ որևէ պայմանավորվածության թեկուզ պատահական խախտում կարող է հանգեցնել «դոմինոյի էֆեկտի»: Այս պարագայում քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտները հանդես են գալիս այն էական «կամուրջների» դերում, որոնք

կարողանում են կանխել սրացումներն ու ամրապնդել հետկոնֆլիկտային հաշտությունը՝ մյուս կողմերի հետ համատեղ աշխատանքի փորձի շնորհիվ: Նրանք ստանձնում են այդ իրավիճակում «հրշեջների», վստահություն սերմանողների դերը:

Վերջիվերջո, հետկոնֆլիկտային փուլում նրանք դառնում են առաջին «ծիծեռնակները»՝ ցույց տվող, որ միմյանց հետ շփումն ու ջերմ հարաբերությունները հնարավոր են: Այդ հարցում նրանք հիմնվում են մյուս կողմի հետ գործընկերային իրենց կապերի ու փորձի վրա:

**2. Հակամարտության կողմերում
ներքաղաքական իրավիճակի հստակ
տիրապետում և զգայունություն
փոփոխությունների նկատմամբ**

Պետք է հստակ գիտակցել, որ ներքաղաքական իրավիճակը հակամարտության կողմերում կարող է ինչպես նպաստել հակամարտությունների կարգավորման գործընթացում քաղաքացիական հասարակության դերի զարգացմանը, այնպես էլ դառնալ խանգարող գործոն:

Այս տեսակետից պետք է փաստել, որ դարաբաղյան կարգավորման գործընթացում տարբեր փուլերին ունեցել ենք տարբեր

իրավիճակ: Եթե հիմա փորձենք անդրադառնալ ներկա իրավիճակին, կարելի է ամրագրել հետևյալը. երկխոսությունը հանրությունների մեջ բարդ է կառուցել Ադրբեջանում տիրող իրավիճակի պատճառով: Քաղաքացիական ակտիվիստների, խաղաղաշինության մեջ ներգրավված ՀԿ-ների ներկայացուցիչների, լրատվամիջոցների, բլոգերների նկատմամբ ճնշումներն էապես բարդացնում են գործընթացը: Եվ ավելին, չկան այսօր ազդակներ, որոնց վրա հենվելով կարելի է եզրակացնել, որ այս պարագայում կարելի է ակնկալել իրավիճակի էական փոփոխություններ:

3. «Մի՛ վնասիր» սկզբունքը կամ ի՞նչ չի կարելի

Քաղաքացիական հասարակության դերակատարների կամ ներկայացուցիչների կողմից հակամարտության կարգավորման գործընթացում, այսպես կոչված «ժողովրդական դիվանագիտության» ծրագրերի թե՛ նախագծման, թե՛ հաստատման և թե՛ իրականացման փուլում կարևոր է հաշվի առնել մի քանի սկզբունք.

1. Հնարավորինս պետք է զերծ մնալ սպասարկելուց հակամարտության մյուս կողմի կամ կողմերի շահերը: Նման օրինակները քիչ չեն, և եթե

փորձենք ամփոփ անդրադառնալ առավելապես տարածված խնդիրներից են, երբ, օրինակ՝ հայաստանյան ՀԿ-ները մասնակցում են ծրագրերի, որոշ դեպքերում անգամ նախաձեռնում ծրագրեր, որտեղ դարաբաղյան կողմը չունի որևէ մասնակցություն: Մա անկախ ծրագրի բովանդակությունից, ընթացքից և արդյունքներից ուղղակիորեն ջուր է լցնում ադրբեջանական քարոզչության ջրաղացին, որովհետև որևէ կերպ չի արտացոլում դարաբաղյան մոտեցումը, տեսակետը և մասնակցությունը՝ խախտելով ոչ միայն բարոյական և մարդկային նորմեր, այլ ընդհանրապես, թե՛ բանակցության և թե՛ խաղաղաշինության տրամաբանությունը: Որպես երկրորդ նմանատիպ օրինակ կարելի է դիտարկել այն, երբ որոշակի ծրագրերի նախագծման կամ իրականացման փուլում անհարկի օգտագործվում է «շոկային էֆեկտ» մոտեցումը: Այսինքն, ոչ թե հիմքում դրվում է, որ ծրագիրը պետք է նպաստի, օրինակ, վստահության միջոցների, հակամարտության կողմերի միջև երկխոսության զարգացմանը և այլն, այլ լիովին ընդհակառակը՝ ի հաշիվ «շոկային էֆեկտի» ստեղծի արագ և ծայրահեղ արձագանքներ, ինչն էլ նախաձեռնողները փորձում են հետագայում «վաճառել» դոնորների վրա: Նման օրինակների

շարքը կարելի է շարունակել, բայց սահմանափակվենք այսքանով:

2. Պետք է խուսափել «փակ ծրագիր» գաղափարից, երբ ծրագրվում և իրականացվում են ծրագրեր, որոնք որևէ կերպ դուրս չեն գալիս դեպի հանրություն, այլ իրականացվում են հնարավորինս փակ օրակարգով և ունեն քողարկվող բովանդակություն: Անկախ նրանից, թե ինչ նպատակով են նման ծրագրերն իրականացվում, դրանք իրենց շուրջ ստեղծում են անհարկի գաղտնիության ֆոն, որն էլ հանրության ընկալումների մեջ հակառակ ազդեցություն է ունենում՝ առաջ բերելով սկզբունքային հարցադրում. «Ի՞նչ ունեք թաքցնելու...»: Հետևաբար, այս պարագայում անվստահություն է առաջանում խաղաղաշինական գործունեության հանդեպ ընդհանրապես: Ուստի ծրագրերի թափանցիկությունն ունի էական նշանակություն:
3. Պետք է զերծ մնալ նախագծելուց և իրականացնելուց ծրագրեր, որոնք ոչ մի կապ չունեն իրականության հետ, այլ խնդրի իրական համատեքստից դուրս բերած, իրականության հետ որևէ կապ չունեցող բաղադրիչի վրա են հիմնված և լավագույն դեպքում ծիծաղ են առաջացնում:

Շարքը կարելի է շարունակել, բայց սահմանափակվենք այսքանով:

Փորձը ցույց է տալիս, որ վերը նշված սկզբունքների հաշվի չառնելը վնասում է ոչ միայն

կոնկրետ դոնորի նախագծած ծրագրի արդյունավետությանը, այլև խաղաղաշինության գործընթացին ընդհանրապես:

4. Նշված խնդրի համատեքստում քաղաքացիական հասարակության գործիքները

Հակամարտությունների կարգավորման գործընթացում քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների կողմից օգտագործվող գործիքները կարելի է դասակարգել մի քանի խմբերի, որոնցից նշենք հիմնականները.

- **առաջինը՝** վերլուծական այն ծրագրերն են, որոնց թիրախը կամ նպատակադրումը նոր գաղափարների մշակմամբ հակամարտության կողմերի իշխանություններին օժանդակելն է:

- **երկրորդ՝** ՀԿ-ների՝ տարբեր ոլորտներում իրականացվող համատեղ ծրագրերն են: Այդ ծրագրերը միտում ունեն ուղղակի կամ անուղղակի ձևով ազդել հանրությունների վրա՝ փորձելով մեծացնել վստահությունը և լայն տարածում ապահովել հանրություններում:

- **երրորդ՝** ծրագրեր, որոնք նպաստում են «համատեքստի ընդլայնմանը»: Հակամարտության որոշակի ասպեկտներ ավելի լայն համատեքստում դիտարկելը մասնակիցների մոտ ձևավորում է ընկալում, որ իրենց կոնֆլիկտն ամենաձանրը չէ: Այլ հակամարտությունների

կարգավորման օրինակները հուշում են, որ իրենց հակամարտությունը նույնպես կարող է կարգավորվել: Օրինակ կարող է ծառայել այլ կոնֆլիկտների համատեղ ուսումնասիրությունը դարաբաղյան հակամարտության կողմերի փորձագետների կողմից:

5. *Ղարաբաղյան հակամարտության համատեքստում իրավիճակի գնահատում, փորձից բխող դիտարկումներ և առաջարկներ*

Իրավիճակը կարելի է գնահատել միջին արդյունավետության: Նման գնահատականը պայմանավորված է հետևյալով. մի կողմից կան քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտներ, որոնց ներկայացուցիչները բավական ակտիվ աշխատում են խաղաղաշինության, հակամարտության տրանսֆորմացիայի և այլ դաշտերում ծրագրերի թե՛ նախագծման և թե՛ իրականացման փուլերում: Այս տեսակետից, տարիների ընթացքում նրանց ակտիվ գործունեությունը կարելի է որոշակիորեն արդյունավետ համարել: Սակայն, հաշվի առնելով Ադրբեյջանում ներկա ներքաղաքական իրավիճակը և դրանից բխող ռիսկերը, կարելի է փաստել, որ այդ արդյունավետությունն իր մեջ ունի և՛ ռիսկային գործոն, և՛ ենթակա է

սահմանափակումների, ինչի ականատեսն ենք այսօր:

Մյուս կողմից, ասել, որ հաջողվել է հակամարտության կողմերի հանրություններում հասնել այնպիսի փոփոխության, որը կբերեր խաղաղության կողմնակիցների հաղթանակի «բազենների» նկատմամբ, երևի կլինի շատ սխալ և ոչ իրատեսական: Հետևաբար, այս չափորոշիչով նույնպես իրավիճակը կարելի է գնահատել միջին արդյունավետության:

Երրորդ՝ կա խնդիր նաև որոշակի դոնորների հետ, որոնք չունեն ցանկություն այսպես կոչված ստեղծագործական կամ նորարարական ծրագրերի ֆինանսավորման: Նման դոնորները հիմնականում առավելապես սահմանափակվում են հայտնի ձևաչափերով՝ սեմինարներ, կոնֆերանսներ և այլն, որոնք էլ այս տարիների ընթացքում մասամբ իրենց սպառել են թե՛ քանակի և թե՛ արդյունավետության պակասի առումով, մասամբ էլ վեր են ածվում ակումբային ձևաչափի և ներառում են հանրության նեղ շրջանակ, որն էլ անվստահության մթնոլորտ է ստեղծում և վերածվում «փակ ծրագրի»:

Կարևոր է խաղաղաշինական ծրագրերում նպաստել ՋԼՄ-ների ներգրավմանը: Մեղիա դաշտի միջոցով զգալիորեն ընդլայնվում են հանրության վրա ազդեցության հնարավորությունները:

Երկրորդ՝ հարկ է ապահովել գործընթացում ներգրավվող հանրության շերտերի, դերակատարների բազմազանությունը:

Հաշվի առնելով Հայաստանի և Ադրբեջանի խորհրդային անցյալը և շփումները, այդ թվում՝ այսօր տարածաշրջանից դուրս երկու ժողովուրդների խաղաղ գործակցության օրինակները, կարևոր է երկու ժողովուրդների հարաբերությունների դրական օրինակների վերհանումն ու ներկայացումը հանրություններին: Կարևոր է այսօր ևս խաղաղ դրացիության հնարավոր եզրերի շեշտադրումը: Այս համատեքստում կարող է արդյունավետ կերպով օգտագործվել նաև սփյուռքերի ներուժը:

Չնայած անցած ճանապարհին և «ոչ պատերազմ, ոչ խաղաղություն» բանաձևին՝ հարկ է փաստել, որ քաղաքացիական հասարակության ողջ ներուժը մեր հակամարտության պարագայում դեռ օգտագործված չէ: Կարևոր է նաև, որ գործընթացում քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների և հակամարտության կարգավորման միջնորդների միջև լինի հաղորդակցություն:

Ամփոփելով՝ կարելի է ամրագրել, որ քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների կողմից նախագծվող, առաջարկվող և իրականացվող ծրագրերը այսպես, թե այնպես պետք է միտված լինեն

հակամարտության կողմերի հանրությունների միջև վստահության մթնոլորտի կայացմանը և զարգացմանը: Այս տեսակետից կարևորվում է երկու խմբի (տիպաբանության) ծրագիր-նախագծերի նախաձեռնումը:

Առաջին խումբ՝ ծրագրեր, որոնք պետք է միտված լինեն առկա բացասական գործոնների չեզոքացմանը (օրինակ՝ հանրային նախաձեռնություններ՝ առնչվող դիպուկահարների հետ քաշմանը, շփման գծում միջադեպերի հետաքննության մեխանիզմների ստեղծմանը և կայացմանը, կողմերի բարձրաստիճան պաշտոնյաների ելույթների, հայտարարությունների, հակամարտության կողմերի լրատվամիջոցների մշտադիտարկմանը՝ վեր հանելով դրանցում առկա մարդատյացության, ատելության և բռնության դրսևորումները: Մշտադիտարկման արդյունքները կարող են հետագայում հղվել միջազգային համապատասխան կազմակերպություններ, օրինակ՝ ԵԽ՝ կոչ անելով ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ ուղղված այդ դրսևորումների նվազեցմանը):

Երկրորդ խումբ՝ ծրագրեր, որոնք պետք է միտված լինեն հակամարտության կողմերի հանրությունների, դրանց տարբեր սեզմենտների շփումների ակտիվացմանը (այդ թվում՝ տարբեր մասնագիտական խմբերի), միմյանց առնչվող

դրական հիշողությունների վեր հանմանը, տարածմանը, դրական նոր նախադեպերի՝ ստեղծմանը և այս ամենի լայն տարածմանը՝ օգտագործելով նաև մեդիա ռեսուրսներ:

Բոլոր ջանքերով պետք է ապահովել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների ակտիվ ներգրավումը գործընթացներին՝ ապահովելով վերը շարադրված առաջին և երկրորդ ծրագրերի զուգահեռաբար նախաձեռնումը և իրականացումը:

**Հանրային դիվանագիտությունը Ղարաբաղյան
հակամարտությունում.**

ինչու՞ է այն կարևոր նոր պայմաններում

*Մերգեյ Մինասյան, քաղ. գիտ. դոկտոր,
«Կովկասի ինստիտուտ» հիմնադրամի
փոխտնօրեն*

Հանրային դիվանագիտության հիմնահարցը, որպես ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման գործոն, տարեցտարի դառնում է ավելի արդիական, քանի որ հակամարտության երկարամյա չկարգավորվածությունը, հակամարտող կողմերի էլիտաների ու հասարակությունների միջև շփման խողովակների բացակայությունն էլ ավելի հրատապ է դարձնում նման հարաբերությունների հաստատումը: Այս գործոնն էլ ավելի է կարևորվում նաև վերջին ժամանակներս Ադրբեջանի քաղաքացիական հասարակության նկատմամբ տեղի իշխանությունների ճնշումների

հաճախակիացման ֆոնին, որոնք ակնհայտ աճի միտում ունեն:

Ինչպես հայտնի է, 2014թ. մայիսի 12-ին լրացավ հրադադարի հաստատման քսան տարին, ինչը հնարավոր դարձավ ՌԴ միջնորդական ջանքերի շնորհիվ: Այդ փաստաթղթի տակ իրենց ստորագրությունները դրեցին հակամարտության բոլոր կողմերը՝ Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեջանի պաշտպանության նախարարները, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի ինքնապաշտպանության բանակի հրամանատարը: Արդեն շուրջ քսան տարի է, ինչ պահպանվում է այդ փխրուն խաղաղությունը, շարունակվում են բանակցություններն առանց էական առաջընթացի:

Այն իրավիճակը, որն ավելի քան քսան տարի հաստատվել է դարաբաղյան հակամարտության գոտում, կարելի է բացատրել մի շարք հանգամանքներով: Վերջին տարիներին Ադրբեջանը արագացրել է սպառազինությունների մրցավազքի տեմպերը, մեծ մասշտաբներով ձեռք է բերում հարձակողական զինատեսակներ: Հայաստանը, իր հերթին, ի գորու է տարբեր ճանապարհներով (այդ թվում և ՀԱՊԿ ու ՌԴ հետ ռազմավարական գործընկերության շրջանակներում) պահպանել ռազմատեխնիկական հավասարակշռությունը շփման գծում, որն էլ հանդիսանում է հրադադարի

փխրուն ռեժիմի պահպանման հիմնական գործոններից մեկը: Հրադադարի ռեժիմի ու ստատուս քվոյի պահպանման մյուս կարևոր գործոնը միջազգային մեխանիզմների առկայությունն է, հատկապես ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների ներգրավվածությունը տարածաշրջանային անվտանգության հիմնահարցերին: Այս առումով ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի առանձնահատկությունն այն է, որ համանախագահ երկրները, միջազգային ու տարածաշրջանային շատ հարցերի վերաբերյալ ունենալով իրարամերժ տեսակետներ, համակարծիք են դարաբաղյան հակամարտության կարգավորման ու հատկապես զինված գործողությունների վերսկսման հարցերում: 2008թ. ռուս-վրացական հակամարտության ու 2013-2014թթ. Ուկրաինայի շուրջ ծավալված իրադարձությունների շուրջ Ռուսաստանի, Ֆրանսիայի ու ԱՄՆ-ի ունեցած տարածայնությունները, այնուամենայնիվ, չքանդեցին Մինսկի խմբի ձևաչափը, որն այսօր այն բացառիկ հարթակներից է, որտեղ շարունակվում են Մոսկվայի ու Արևմուտքի փոխադարձ շփումները համաշխարհային քաղաքականության արդիական հարցերի վերաբերյալ:

Բիարկե լինում են դեպքեր, որ բացի համատեղ հայտարարություններից միջնորդները

հանդես են գալիս նաև միակողմանի գործողություններով, ինչպես օրինակ 2014թ. մայիսին ամերիկյան համանախագահ Ջ. Ուորլիքն արեց: Ելույթ ունենալով Կարնեգիի վաշինգտոնյան կենտրոնում՝ նա ներկայացրեց հակամարտության կարգավորման սեփական տեսլականը, որը, բնականաբար, ավելի շուտ ներկայացնում էր ամերիկյան վարչակարգի պաշտոնական տեսակետը: Ջ. Ուորլիքի միակողմանի հայտարարությունը պայմանավորված էր հրադադարի հաստատման քսանամյակի, ինչպես նաև ռուս-ամերիկյան հարաբերությունների վատթարացման հանգամանքներով: Իսկ 2014թ. մայիսի 11-ին համանախագահների նոր եռակողմ հայտարարությունը, ըստ էության, կրկնում էր Մադրիդյան սկզբունքների շրջանակներում մշակված մոտեցումները, ինչը ևս մեկ անգամ հավաստեց, որ այս քսան տարիների ընթացքում ոչինչ չի փոխվել ո՛չ ձևաչափի, ո՛չ էլ հակամարտության հիմնական պարամետրերի առումով: Սա, իր հերթին, ենթադրում է, որ բացի ստատուս քվոյի պահպանումից, ուրիշ նոր բան ոչ ոք չի կարող այս պահին առաջարկել խնդրի կարգավորման համատեքստում: Հայկական և ադրբեջանական կողմերը ամեն դեպքում պետք է ընտրեն ստատուս քվոյի պահպանումը՝ մինչև հակամարտության վերջնական կարգավորումը:

Իսկ վերջնական խաղաղությունը հնարավոր չէ, քանի դեռ հակամարտող կողմերի մոտ բացակայում է հակամարտության կարգավորման ընդհանուր տեսլական, որը, իր հերթին, հնարավոր չէ առանց քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների, փորձագետների ու լրագրողների միջև մշտական շփումների, այսինքն՝ առանց հանրային դիվանագիտության:

Սակայն հանրային դիվանագիտության խողովակների լիարժեք իրագործումը դժվարանում է այն հանգամանքով, որ, օրինակ՝ Ադրբեջանում այն մարդիկ, ովքեր ներգրավված էին այս կամ այն կերպ այդ երկխոսության գործընթացներում, ենթարկվում են հետապնդումների ու գտնվում են ադրբեջանական իշխանությունների ուժեղ ճնշումների ներքո: Բացի այդ, տարածաշրջանում նկատվող աշխարհաքաղաքական դիմակայությունն ու նոր վերադասավորումները թույլ են տալիս որոշ երկրների իշխանությունների օգտվել հարմար առիթից և ավելի խիստ գործողությունների դիմել իրենց քաղաքական ընդդիմախոսների ու անկախության փորձեր ձեռնարկող քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների նկատմամբ, ինչի ականատեսն ենք Ադրբեջանում: Ուկրաինական ճգնաժամի խորացմանը զուգահեռ

ադրբեջանական իշխանությունները գնացին Կենտրոնական Ասիայի ճանապարհով՝ ավելի կենտրոնացնելով ավտորիտար կառավարման համակարգը: Ավտորիտարիզմին նպաստում է նաև Ադրբեջանի տնտեսության կազմվածքը, որի շահույթի 90%-ը գալիս է նավթից ստացված ուղղակի կամ անուղղակի եկամուտներից:

Այսպիսով՝ արդեն 2014թ. ապրիլից սկսած Ադրբեջանում սկիզբ առան առանց այն էլ փոքրաթիվ քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հալածանքներն ու հետապնդումները, որի թիրախում հայտնվեցին այն մարդիկ, որոնք այս տարիների ընթացքում ներգրավված են եղել հայ-ադրբեջանական երկխոսության ու փոխզիջումների փնտրման գործընթացում: Արդյունքում ամենաբարձր քաղաքական ղեկավարության մակարդակով կայացրած որոշումներով արդեն ձերբակալվել կամ էլ խիստ ճնշումների տակ են հայտնվել մի շարք այդպիսի հայտնի գործիչներ, ինչպիսիք են՝ Թուրքիայից Ադրբեջան արտահանված Ռ. Միրկադիրովը, Արիֆ ու Լեյլա Յունուսները և այլոք: Այդ գործողությունները իրականացվում էին ամերիկյան համանախագահի հայտնի նախաձեռնությունների ֆոնին, իսկ Ջ. Ուորլիքի կոչը՝ ակտիվացնել հանրային դիվանագիտության մակարդակով շփումները, նախնառաջ, հասցեագրված էր Ադրբեջանի

ղեկավարությանը, որը, օգտվելով ռուսամերիկյան հարաբերությունների լարվածությունից, փորձեց լուծել իր ներքաղաքական հարցերն ու ձերբագատվել մի շարք անցանկալի հասարակական-քաղաքական գործիչներից: Ոչ կառավարական սեկտորի նկատմամբ Ի. Ալիևի վարած նման կոշտ քաղաքականությունը բացատրվում է նաև այն հանգամանքով, որ աշխարհաքաղաքական մանևրի հնարավորություն ստանալով Ռուսաստանի ու Արևմուտքի միջև՝ ադրբեջանական ղեկավարությունը որոշակիորեն գործեց անպատժելիության մթնոլորտում, կամ էլ առնվազն խոշոր ուժային կենտրոնների լռելյայն համաձայնության պարագայում: Իհարկե, որոշ թույլ արձագանքներ, քննադատական ելույթներ հնչում են ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի կողմից: Օրինակ, Ֆրանսիայի նախագահ Ֆ. Օլանդը, տարածաշրջանային այցով հյուրընկալվելով Բաքվում, պնդեց Լեյլա Յունուսի հետ հանդիպման հարցում: Իսկ արդեն Հայաստանում իր պետական այցի շրջանակներում Ֆ. Օլանդը ևս մեկ անգամ կոչ արեց փոխադարձ շփումներ հաստատել հակամարտող կողմերի հասարակությունների միջև:

ԱՄՆ պետդեպարտամենտը նույնպես 2014թ. մայիսին հանդես եկավ Բաքվին ուղղված քննադատությամբ, իսկ Ադրբեջանում ԱՄՆ

դեսպան Ռիչարդ Մորնինգսթարն ադրբեջանական իշխանություններին ուղղված թաքնված սպառնալիքներ ուղղեց՝ խոսելով Բաքվում նոր Մայդանի կրկնման հավանականության մասին: Ակնհայտ է, որ ադրբեջանական իշխանությունները ներկա պահին այդ սպառնալիքներին առանձնապես մեծ ուշադրություն չեն դարձնում: Դեռ ավելին, պաշտոնական Բաքուն ամենաբարձր մակարդակով ստեղծում է լարվածություն և նույնիսկ հանդես է գալիս արևմտյան դիվանագետներին ուղղված բարոյախրատական ճառերով: Օրինակ՝ Ադրբեջանի նախագահի աշխատակազմի ղեկավար Ռամիզ Մեխտիևը հանդես եկավ ԱՄՆ դեսպանին ուղղված խիստ քննադատությամբ՝ մեղադրելով նրան ոչ պրոֆեսիոնալիզմի և Ադրբեջանի ներքին գործերին միջամտելու մեջ, հընթացք քննադատելով նաև ԱՄՆ հետխորհրդային տարածքում իրականացվող ողջ արտաքին քաղաքականությունը: Ինչպես Ռ. Մեխտիևն է նշում, «դեսպան Մորնինգսթարի ու նրա գործունեությունը ղեկավարողների աշխարհայացքը մնացել է անցյալում ու ժամանակի հետ գտնվում է հակասության մեջ: Բազմաբևեռ աշխարհը կոչ է անում հրաժարվել գաղութային մտածելակերպից»:

Այս բոլորի ֆոնին մի բան ակնհայտ է, որ հանրային դիվանագիտությունը դարաբաղյան հակամարտության կարգավորման համատեքստում գտնվում է որոշակի ճգնաժամի մեջ: Սակայն դա չի նշանակում, որ դրանից պետք է հրաժարվել: Ընդհակառակը՝ այդ հարցի հետ կապված որքան բարդանա իրավիճակն Ադրբեջանում, այնքան և՛ Հայաստանում, և՛ Լեռնային Ղարաբաղում պետք է պնդեն այդ ձևաչափի ակտիվացման ու շարունակման վրա: Դա բխում է հակամարտող բոլոր կողմերի շահերից, քանի որ վաղ թե ուշ, մենք նորմալ հարաբերություններ պետք է հաստատենք հարևանների հետ, իսկ այդ գործում իր ուրույն տեղը կարող է ունենալ հենց հանրային դիվանագիտության ձևաչափը, հայ և ադրբեջանական էլիտաների ու հասարակությունների միջև ծավալված բաց, թափանցիկ երկխոսությունը:

Ինչո՞վ է օգտակար ադրբեջանական
փորձագետների, գիտնականների և
ոչ կառավարական դաշտի ներկայացուցիչների
հետ համագործակցության փորձը

*Ստեփան Գրիգորյան,
Գլոբալիզացիայի և տարածաշրջանային
համագործակցության
վերլուծական կենտրոնի տնօրեն*

Ելույթիս սկզբում կուզենայի մի քանի խոսք
ասել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության
շուրջ ստեղծված իրավիճակի մասին վերջին երեք
տարիների ընթացքում:

Առաջին՝ ցավով պետք է նշեմ, որ
բանակցային գործընթացը, որը արդեն երկար
տարիներ ընթանում է Մինսկի խմբի
շրջանակներում, գտնվում է սառեցված
վիճակում՝ սկսած 2012 թ. սկզբից և առ այսօր:

Երկրորդ՝ իհարկե, դրական է, որ համարյա
երկու տարվա ընդմիջումից հետո (2012թ.
հունվար – 2013թ. նոյեմբեր) Հայաստանի և

Աղբբեջանի նախագահները հանդիպեցին Վիեննայում (2013թ. նոյեմբեր) և Սոչիում (2014թ. օգոստոս):

Երրորդ՝ սակայն, իրավիճակը բանակցային գործընթացում գտնվում է փակուղային իրավիճակում և անգամ Հայաստանի և Աղբբեջանի նախագահների միջև հանդիպումները՝ կայացած Վիեննայում և Սոչիում, չհանգեցրին բանակցային գործընթացի վերականգմանը:

Չորրորդ՝ վերջին երեք տարիներն աչքի ընկան լարվածության աննախադեպ բարձր աստիճանով, ինչպես Լեոնային Ղարաբաղի ինքնապաշտպանության ուժերի և աղբբեջանական բանակի շփման գծում, այնպես էլ հայ-աղբբեջանական սահմանին՝ Նոյեմբերյանի շրջանում: Այն փաստը, որ միայն տասը օրվա ընթացքում, 2014թ. հուլիսի վերջից մինչև օգոստոսի սկիզբը, երկուստեք զոհվեցին այնքան զինվորականներ, ինչքան որ ամբողջ 2013թ. ընթացքում, արդեն շատ բանի մասին է վկայում:

Հինգերորդ՝ անհանգստացնում է Հարավային Կովկասի շարունակվող սպառազինումը, ինչի նախաձեռնողն Աղբբեջանն է: Անհանգստացնում է նաև այն, որ Հայաստանի ռազմավարական գործընկեր Ռուսաստանն ամերիկյան միլիարդավոր դոլլարների

ժամանակակից ռազմավարական և հարձակվողական սպառազինություններ է վաճառում Ադրբեջանին:

Վեցերորդ՝ ակնհայտ է, որ հակամարտող կողմերի միջև գոյություն ունի անվստահություն և այն խորանում է ոչ միայն պաշտոնական մակարդակում, այլ և՛ Հայաստանի, և՛ Ադրբեջանի քաղաքացիների միջև, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի և Ադրբեջանի քաղաքացիների միջև:

Յոթերորդ՝ վերջին ժամանակներս տեսանելի է դառնում այն, որ միջազգային միջնորդները՝ ի դեմս ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների (ԱՄՆ, Ռուսաստան և Ֆրանսիա), չունեն միասնական մոտեցում և տեսանկյուն՝ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության լուծման վերաբերյալ: Այսպես՝ անգեն աչքով էլ երևում է, որ Ռուսաստանը չի շտապում հակամարտության լուծման հետ, իսկ ԱՄՆ-ն և Ֆրանսիան, որոնք ավելի հակված են հակամարտության լուծմանը, չգիտեն ինչպես իրագործել իրենց ցանկությունը, ինչպես նաև չունեն լուրջ լծակներ՝ հարավկովկասյան տարածաշրջանում ազդեցության համար:

Ի՞նչ անել և որո՞նք են գլխավոր մարտահրավերները՝ ծառայած Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի առջև:

Ստեղծված իրավիճակում, ինչպես մեզ թվում է, Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի իշխանությունները պետք է անեն ամեն ինչ, որպեսզի թույլ չտան ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի ձևաչափի փլուզումը: Բանն այն է, որ հենց այդ ձևաչափի շրջանակներում են մշակվել Մադրիդյան սկզբունքները, որտեղ ասվում է ազգերի ինքնորոշման իրավունքի մասին և Լեռնային Ղարաբաղի տարածքում հանրաքվե անցկացնելու մասին: Բացի այդ, այդ ձևաչափի գլխավոր դերակատարները՝ ԱՄՆ-ն, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան, երկրներ են, որոնք լավ են հասկանում դարաբաղյան հակամարտությունը և բավականին օբյեկտիվ են: Ռուսաստանի դեպքում իրավիճակը, իհարկե, հնարավոր է փոխվի, և Ռուսաստանը Լեռնային Ղարաբաղի հարցում կարող է ժամանակի ընթացքում գրավել ադրբեջանամետ դիրք՝ հանուն Ադրբեջանի Եվրասիական ինտեգրման ներքաշման: Այդ պատճառով բոլոր փորձերը տեղափոխել հակամարտության լուծումը այլ ձևաչափեր (օրինակ՝ ՄԱԿ-ի կամ ԵԽ-ի ձևաչափ), որտեղ որոշումները կարող են կայացվել երկրների ձայների մեծամասնությամբ և շեշտը չդրվել ազգերի ինքնորոշման իրավունքի վրա, պետք է անցանկալի լինեն հակամարտության հայկական կողմերի համար: Հայաստանը պետք է շարունակի Լեռնային Ղարաբաղի չճանաչման

քաղաքականությունը, քանի դեռ կա ԵԱՀԿ ՄԽ շրջանակներում բանակցային գործընթացի շարունակման հնարավորությունը: Ավելին, պաշտոնական Երևանը չպետք է վախենա ցուցաբերել պատրաստակամություն վերստին սկսել բանակցություններ ԵԱՀԿ ՄԽ շրջանակներում, ինչպես նաև ցուցաբերել պատրաստակամություն գնալ փոխզիջումների հակամարտության լուծման ընթացքում: Այդպիսի դիրքորոշումը կուժեղացնի Հայաստանին միջազգային արենայում և ցույց կտա միջազգային հանրությանը Բաքվի ոչ պատրաստ լինելը փոխզիջումներին:

Այսօր Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի առջև ծառայած են բազմաթիվ մարտահրավերներ և սպառնալիքներ՝ սկսած Ադրբեյջանի կողմից հնարավոր ագրեսիայից (ինչի հավանականությունն այսօրվա պայմաններում այնքան էլ մեծ չէ, սակայն միշտ պետք հաշվի առնվի մեր կողմից), Ռուսաստանի կոշտ քաղաքականությունը հետխորհրդային տարածքում (ինչը կարող է բերել Կարսի մարզի պատմության կրկնությանը, երբ Ռուսաստանը, հաշվի չառնելով Հայաստանի կարծիքը, հանձնեց այն Թուրքիային) և վերջացրած Հայաստանի ինքնիշխանության մակարդակի թուլացումով՝ եվրասիական միությանը ինտեգրման պատճառով, ինչը ի դեպ կարող է թուլացնել

Հայաստանի ազդեցությունը դարաբաղյան հակամարտության լուծման հարցում:

Անցնենք վերլուծաբանների, գիտնականների և Հայաստանի, Լեռնային Ղարաբաղի և Ադրբեջանի ոչ կառավարական դաշտի ներկայացուցիչների դերի ուսումնասիրմանը դարաբաղյան հակամարտության լուծման հարցում: Մենք միշտ կարևորել ենք վերլուծաբանների, գիտնականների և ոչ կառավարական դաշտի ներկայացուցիչների համագործակցությունը, որովհետև այդպիսի համագործակցությունը կարող է բերել հակամարտող կողմերի միջև վստահության ձևավորմանը և նպաստել հակամարտության լուծմանը: Հաշվի առնելով այն, որ սկսած 90-ական թվականներից, դարաբաղյան հակամարտության սկզբից՝ շփումը հայերի և ադրբեջանցիների միջև կտրուկ նվազել է, երկար տարիներ է, ինչ հայ-ադրբեջանական սահմանը փակ է, իսկ ադրբեջանական բանակի և Ղարաբաղի ինքնապաշտպանական ուժերի միջև շփման գիծը հիշեցնում է մարտի ճակատ, քաղաքացիական հասարակության նշանակությունը աճում է: Ավելին՝ բարդ է պատկերացնել, թե ինչպե՛ս կարելի է իրականացնել դարաբաղյան հակամարտության նույնիսկ լավագույն լուծումը ատելության, փոխադարձ թշնամանքի ու անվստահության

քարոզչության պայմաններում: Ցավոք, այս անվստահությունն ուժեղ է ոչ միայն պաշտոնական անձանց շրջանակներում, այլև հայ և ադրբեջանցի քաղաքացիների միջև: Այդ պատճառով ոչ պաշտոնական երկխոսությունը Հայաստանի և Ադրբեջանի քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների միջև կարող է արդյունավետ մեխանիզմ դառնալ ներքնից իշխանությունների ճնշման ԼՂ հարցի փոխընդունելի լուծումներ գտնելու համար:

2004թ. ի վեր Գլոբալիզացիայի և տարածաշրջանային համագործակցության վերլուծական կենտրոնը (ԳՏՀՎԿ) մեծ թվով ծրագրեր է իրականացրել հայ և ադրբեջանցի փորձագետների, գիտնականների, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների և վերլուծական կենտրոնների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ: Անցկացվել են տարբեր միջոցառումներ՝ գիտաժողովներ, սեմինարներ, կլոր սեղաններ, աշխատանքային հանդիպումներ և հեռուստահաղորդումներ ինչպես Երևանում, այնպես էլ Թբիլիսիում, Ստամբուլում և Կիևում: Միջոցառումներն ունեին ինչպես երկկողմ (հայ-ադրբեջանական), այնպես էլ բազմակողմ ձևաչափեր (հայ-ադրբեջանա-վրացական, հայ-ադրբեջանա-թուրքական, ինչպես նաև ձևաչափեր, որտեղ կային ռուսաստանցիներ,

եվրոպացիներ և այլ պետությունների ներկայացուցիչներ): Կարևոր է նաև ուշադրություն դարձնել միջոցառումներին մեր կողմից ընտրված թեմաներին: Մենք չէինք սահմանափակվում միայն դարաբաղյան և այլ հակամարտություններին վերաբերող թեմաներով, այլ նաև անցկացնում էինք միջոցառումներ՝ նվիրված եվրոպական ինտեգրացիային և այն ծրագրերին, որոնք իրականացվում են Եվրամիության կողմից Հարավային Կովկասում (օրինակ՝ «Արևելյան Գործընկերություն» ծրագիրը): Բացի այդ մեծ ուշադրություն էր դարձվում տարածաշրջանային անվտանգության հարցերին և ՆԱՏՕ-ի հետ համագործակցության հարցերին, հայ-թուրքական հարաբերություններին և հետխորհրդային տարածքում ընթացող գործընթացներին: Մեծ տեղ էին զբաղեցնում թեմաները՝ կապված Հարավային Կովկասի ժողովուրդների պատմական ժառանգության հետ, եվրոպական երկրների միջև պատմական խնդիրների հաղթահարման փորձին, մեր հասարակություններում հանդուրժողականության և համբերատարության դաստիարակման հարցերին:

ԳՏՀՎԿ-ն ադրբեջանական գործընկերների հետ համատեղ հրատարակել են գրքեր և բրոշուրներ, ինչպես նաև համատեղ արվել են հայտարարություններ: Այսպես՝ 2010 թվականին

ԳՏՀՎԿ-ն ադրբեջանական «Յ-րդ Հայացք» կազմակերպության հետ հարց բարձրացրեց ադրբեջանական բանակի և Լեռնային Ղարաբաղի ինքնապաշտպան ուժերի շփման գծից, ինչպես նաև Նոյեմբերյանի շրջանի հայ-ադրբեջանական սահմանից դիպուկահարների հեռացման անհրաժեշտության մասին: Դա առավել կարևոր է այն իսկ պատճառով, որ հենց Ադրբեջանն է հրաժարվում դիպուկահարների հեռացումից: Մինչդեռ հասկանալի է, որ դա կարևորագույն հարցերից է, որի լուծումը կարող է լրջորեն ազդել հակամարտող կողմերի իրար հանդեպ վստահության մակարդակի բարձրացման վրա: Ակնհայտ է, որ դիպուկահարների գնդակներից զինվորների զոհվելու միայն փաստը քչացնում է բանակցությունների և հակամարտությունը մոտ ապագայում լուծելու հնարավորությունը:

Բացի այդ, ԳՏՀՎԿ-ի փորձագետները մասնակցել են տարբեր գիտաժողովների՝ նվիրված հարավկովկասյան և այլ հակամարտությունների լուծմանը, օրինակ՝ Ավստրիայի Պաշտպանության նախարարության կողմից նախաձեռնած ձևաչափում, Շվեյցարիայի Արտաքին գործերի նախարարության՝ Ժնևյան գործընթաց և այլն:

Մեր կենտրոնը ադրբեջանական գործընկերների հետ համատեղ լրջագույն աշխատանք են տարել միջազգային

կազմակերպություններում՝ առաջին հերթին ԵԱՀԿ-ում և ԵՄ-ում, նաև տարբեր եվրոպական երկրների դիվանագիտական շրջանակներում քաղաքացիական հասարակության («քաղաքացիական դիվանագիտության») ազդեցության ուժեղացման գործում: Այսպես՝ տարբեր տարիների ընթացքում ԵԱՀԿ-ում և ԵՄ-ում նախագահող տարբեր երկրների պաշտոնական ներկայացուցիչներին փոխանցվել են տարբեր նյութեր՝ դարաբաղյան հակամարտության խաղաղ ճանապարհով լուծման հնարավոր ուղիների վերաբերյալ: «Քաղաքացիական դիվանագիտության» այդ աշխատանքի արդյունքը այն էր, որ վերջին տարիներին ԵԱՀԿ-ում նախագահող (Ղազախստան, Լիտվա, Ուկրաինա) և ԵՄ-ում նախագահող (Լիտվա) երկրների առաջնահերթություններում իրենց տեղը գտան հարցեր՝ դարաբաղյան հակամարտության վստահության հաստատման մթնոլորտի, դիպուկահարների հեռացման, համատեղ նախաձեռնությունների իրականացման և այլնի վերաբերյալ: Այսպես՝ 2013թ. վերջին, Շվեյցարիայի Արտաքին Գործերի Դաշնային դեպարտամենտի նախագահ, Դաշնային խորհրդական և ԵԱՀԿ-ի 2014թ. նախագահ Դիոյե Բուրկիսալտերը հայտարարեց, որ Շվեյցարիան՝ որպես ԵԱՀԿ նախագահ, հնարավորություններ

կորոնի, որպեսզի նպաստի երկխոսությանը դարաբաղյան հակամարտության կողմերի միջև ու վստահության միջոցների ամրապնդմանը և ակտիվորեն կաջակցի և կամրապնդի գոյություն ունեցող միջնորդական մեխանիզմները՝ այնպիսիք, ինչպիսիք են ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի գործընթացը: «Բացի այդ, Շվեյցարիան կփորձի հեշտացնել մարդկանց միջև շփումները և կաջակցի տարածաշրջանում քաղաքացիական հասարակության ծրագրերին», - ասաց նա: Կարծում ենք շատ կարևոր է, որ ԵԱՀԿ-ում Շվեյցարիայի նախագահության ընթացքում դարաբաղյան հակամարտության համատեքստում շեշտը դրվի վստահության միջոցների վրա: Իսկապես անվստահության բարձր մակարդակը դարաբաղյան հակամարտության կողմերի միջև և մարդկանց միջև շփումների բացակայությունը թույլ չեն տալիս ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանակներում ընթացող բանակցային գործընթացում հասնել կոնկրետ պայմանավորվածությունների:

Արդեն երկար տարիներ է, ինչ Լեոնային Ղարաբաղը չի հանդիսանում ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի բանակցային գործընթացի լիիրավ կողմ: Մեր կարծիքով, առանց Լեոնային Ղարաբաղի ներկայացուցիչների մասնակցության բարդ կլինի հասնել հակամարտության լուծման գործընթացի իրական առաջընթացի: Պարզ է, որ պարզապես

անհնար կլինի Լեոնային Ղարաբաղի վերաբերյալ վերջնական որոշում կայացնել առանց հակամարտության մեջ ուղղակիորեն ներգրավված ժողովրդի մասնակցության ու համաձայնության: Այդ խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ կլինի ակտիվացնել Հայաստանի դիվանագիտական ջանքերը, որպեսզի հաշվի առնվի Լեոնային Ղարաբաղի ընտրված իշխանությունների կարծիքը: Դա պետք է իրականացվի ինչպես ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների կողմից Ստեփանակերտ այցելության միջոցով (ինչը վերջին 3-4 տարիների ընթացքում արդեն տեղի է ունենում), այնպես էլ քանակցային գործընթացում Լեոնային Ղարաբաղի ընտրված ներկայացուցիչների ընդգրկման միջոցով: Լեոնային Ղարաբաղի հակամարտությունում Ադրբեջանը պետք է հրաժարվի Ղարաբաղը չճանաչելու իր քաղաքականությունից: Լեոնային Ղարաբաղի հետ կապված տարբեր, նույնիսկ հումանիտար բնույթի նախաձեռնությունների արգելափակումը, տարբեր երկրների քաղաքացիներին և խորհրդարանների անդամներին միայն Ղարաբաղ այցելելու կապակցությամբ Ադրբեջանում “persona non grata” հայտարարելը չի նպաստում քանակցային գործընթացի բարելավմանը և ուժեղացնում է հակամարտության կողմերի անվստահությունը միմյանց նկատմամբ: Ուստի,

մենք համարում ենք, որ հետաքրքիր և դրական ներդրմամբ ձևաչափ կարող է լինել երկկողմանի ձևաչափը՝ Ադրբեջանի և Լեռնային Ղարաբաղի ոչ կառավարական սեկտորի մասնակցությամբ:

Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության հետ կապված իրավիճակի փոփոխման համար անհրաժեշտ է իրականացնել ընդհանուր շահ ունեցող մի շարք ծրագրեր. ցավոք, ներկա պահին Ադրբեջանի ղեկավարությունը հրաժարվում է որևէ ընդհանուր նախաձեռնությունից՝ Հայաստանի առջև դնելով նախապայմաններ:

Այսպես, Սադախլոյում շուկայի վերականգնումը, որը գտնվում է Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի միջև, կարող է նպաստել առևտրատնտեսական համագործակցությանը և բաժանված հասարակությունների մարդկանց միջև կապին: Հաշվի առնելով Վրաստանի նոր կառավարության քաղաքականությունը՝ այս գաղափարը կարող է իրականացվել: Լեռնային Ղարաբաղում համատեղ ջրի նախագծերը, օրինակ՝ Մարսանգի ջրամբարում վերանորոգման աշխատանքները, նույնպես կարող են էականորեն փոխել հակամարտության շրջանում մթնոլորտը:

Եզրակացնելով նաև ուշադրություն դարձնենք այն պարզ առավելությանը, որը Հայաստանը և Լեռնային Ղարաբաղը ունեն

Ադրբեջանի նկատմամբ հակամարտության հարցում: Դա բավականին բարձր մակարդակի ազատություններն են Հայաստանում և Լեռնային Ղարաբաղում: Չնայած գոյություն ունեցող խնդիրներին՝ այսօր Հայաստանում բավականին ազատ են գործում քաղաքական ընդդիմությունը, լրատվական միջոցները, ոչ կառավարական կազմակերպությունները և փորձագետները տարբեր ոլորտներում, ինչպիսիք են՝ բնապահպանությունը, մարդու իրավունքները, տարածաշրջանային հարցերի և հակամարտության լուծումը, կանանց իրավունքները: Հենց այս ազատությունները թույլ են տալիս Հայաստանին միջազգային հարթակում ավելի ձեռնառու լույսով ներկայանալ, քան Ադրբեջանը, որը նավթի և գազի խաղաքարտն է օգտագործում միջազգային քաղաքականությունում: Վստահ եմ, որ Հայաստանի իշխանությունը պետք է ամեն ինչ անի, որպեսզի չկրճատվեն ազատությունները քաղաքացիական՝ ժողովրդական դիվանագիտության սեկտորում, ինչը մասամբ կոմպենսացնում է գազի և նավթի բացակայությունը: Փորձագետները, հասարակական կազմակերպությունները և վերլուծական կենտրոնները, որոնք նաև զբաղվում են Լեռնային Ղարաբաղի հարցով, հանդիսանում են հայկական դիվանագիտության լուրջ

պահուստ, որը անհրաժեշտ է ուժեղացնել և զարգացնել:

**Ու՛մ են պետք լինելու հայ-
ադրբեջանական ծրագրերը
2014 թվականից հետո**

Ինչու՞ մենք, կամ՝ մեր մասին

*Հատրա Բադդասարյան
«Ռեզիոն» հետազոտական կենտրոնի
տնօրեն*

Ամեն ինչ սկսվեց այն բանից հետո, երբ մեզ՝ «Ռեզիոն» հետազոտական կենտրոնին ու Ադրբեջանում մեր երկարամյա գործընկեր կազմակերպությանը՝ Խաղաղության և Ժողովրդավարության ինստիտուտին, մեր

համատեղ ծրագրերի հետ միասին այս տարվա գարնանը «լրտեսական վթարի» ենթարկեցին Ադրբեջանի իշխանությունները:

Ծայրահեղ կոշտ մեղադրանքներով մեր ծրագրերի երեք մասնակիցների՝ լրագրող Ռատոֆ Միրկադիրովի, ապա նաև՝ Խաղաղության և ժողովրդավարության ինստիտուտի տնօրեն Լեյլա Յունուսի ու նրա ամուսնու՝ նույն ինստիտուտի Բախումնաբանության և միգրացիայի բաժնի ղեկավար Արիֆ Յունուսի ձերբակալությունները խափանեցին ոչ միայն մեր, այլև հայկական ու ադրբեջանական այլ կազմակերպությունների համատեղ աշխատանքները:

Չնայած որ քաղաքական դրդապատճառներով ՀԿ-ների ներկայացուցիչների ձերբակալությունների ու տարբեր ժամկետներով դատապարտումների շարքը սկսվել էր 2013 թվականից, Ադրբեջանում կայացած նախագահական ընտրություններից անմիջապես հետո, այս տարվա ներադրբեջանական պատժիչ ալիքը բախվեց աննախադեպ միջազգային արձագանքների ալիքի հետ, որտեղ կա ամեն ինչ՝ դատապարտող ու խիստ ձևակերպումներով հայտարարություններից մինչև դիվանագիտական լեզվով հնչեցվող հորդորներ ու կոչեր: Ե՛վ այս, և՛ մյուս դեպքում պահանջվում է անհապաղ ազատ արձակել բոլոր ձերբակալվածներին (մեր

գործընկեր Լեյլա Յունուսի պնդումներով նրանց թիվը, առանց իրեն ու իր ամուսնուն էլ հաշվի առնելու, այդ ընթացքում անցել էր 100 հոգու սահմանը) ու կատարել մարդու իրավունքների ու ազատությունների ոլորտում միջազգային ստյանների առջև ստանձնած պարտավորությունները: Բոլոր ձեռքակալվածները, ներառյալ՝ մեր գործընկերները, հայտարարվեցին խղճի կալանավորներ:

Սակայն այդ երկու ալիքների բախումներից ոչ մի օգտակար չոր մնացորդ չարձանագրվեց, առ այսօր առարկայական արդյունքներ չկան. չնայած հայտարարություններն արվել են ոչ միայն միջազգային իրավապաշտպան կազմակերպությունների կողմից, որոնց Ադրբեջանը միշտ է քամահրանքով վերաբերվել անընդհատ քննադատվելու պատճառով, այլև այն երկրների կառավարությունների, այն եվրոպական կառույցների անունից, որոնց հետ Ադրբեջանը հաշվի չնստել, ըստ էության, չի կարող: Անցած ներքին ռեպրեսիվ ամիսները համընկան Ադրբեջանի՝ ԵՄ Նախարարների կոմիտեում վեցամսյա նախագահության հետ (2014 թ. մայիս-նոյեմբեր):

Եղել են Ադրբեջանի իշխանությունների մի քանի այսպես կոչված մարդասիրական ժեստեր. լրտես հռչակված լրագրող Ռաուֆ Միրկադիրովին

երկու օրով թույլ տվեցին մասնակցել իր հոր
թաղմանը, իսկ արդեն երկու տարուց ավելի
Իրանի օգտին լրտեսության մեղադրանքով
դատապարտված լրագրող, «Թալիշի սաբո» թերթի
խմբագիր Հիլալ Մամեդովին հոկտեմբերին թույլ
տվեցին մասնակցել իր աղջկա հարսանիքին:
Մասնակցեցին ու վերադարձան մեկուսարաններ:
Հոկտեմբերին համաներումով ազատ արձակված
84 բանտարկյալների շարքում 4-ը ճանաչված են
որպես քաղբանտարկյալներ, բայց նրանք
հանրահայտ անձինք չեն, այլ՝ երիտասարդ
ակտիվիստներ:

Սկզբում թվում էր, թե Ադրբեջանի
իշխանությունների նպատակը պարզապես
հայկական և ադրբեջանական
կազմակերպությունների միջև կապերի իսպառ
խզումն է. մի նպատակ, որը մեծ հաշվով
նորություն չէր:

Տարբեր առիթներով ու տարբեր ձևերով՝
հայտարարություններով, արտասահմանցի
քաղաքացիների ու նույնիսկ միջազգային
կազմակերպությունների ներկայացուցիչների
այսպես կոչված «սև ցուցակներով» և այլ էկզոտիկ
միջոցներով, Ադրբեջանը միշտ է հասկացնել տվել,
որ նախքան Ղարաբաղյան հակամարտության
կարգավորումը չի ընդունում, արդյունավետ չի
համարում կամ պարզապես դեմ է հայկական
կողմի հետ ցանկացած առնչության, լինի դա

մշակութային միջոցառում, թե հասարակական շրջանակների միջև հունամիտար ու այլ ոլորտների համագործակցություն: Ինչին ի պատասխան երկրի ներսում հայերի հետ աշխատող շրջանակները հնչեցրել են, որ եթե հայերի հետ կարող են հանդիպել երկրի իշխանությունները տարբեր միջոցառումների շրջանակներում, ապա ինչո՞ւ դա չեն կարող անել նաև լրագրողները, փորձագետները, իրավապաշտպաններն ու այլոք: Ամենախիստ պատիժը հայերի հետ համագործակցելու համար անցած տարիներին եղել է այս կամ այն գործչին դավաճանի պիտակ կպցնելը, սակայն այդ քարոզչական ակցիաները կարճ ընթացքում անցնում-գնում էին, և ամեն ինչ վերադառնում էր իր հունին, համատեղ աշխատանքները շարունակվում էին: Հայերի հետ համագործակցողներին քննադատելը մի տեսակ ներքին արարողակարգային բնույթ ունեւ և որևէ իրավական հետևանքների չէր հանգեցնում: Հայերի հետ համագործակցությունը օրենսդրորեն արգելված չէր, սակայն ակնհայտ էր, որ անհրաժեշտ պահին դրա համար հնարավոր է պատժվեն ադրբեջանական ՀԿ-ների ներկայացուցիչները: Այդ համագործակցությունն ադրբեջանական իշխանությունների համար դարակում պահված հաղթաթղթի նշանակություն

ուներ, որը կարող էր մեջտեղ բերվել ցանկացած «ճիշտ» պահի:

Բայց այս անգամ մեր գործընկերների ձեռքակալությունները և Հայաստանի օգտին լրտեսելու մեղադրանքը մյուսների վրա սառը ցնցուղի ազդեցություն ունեցավ: Նախ՝ քանի որ մտացածին ու իրավական տեսանկյունից անհեթեթ ու անհիմն մեղադրանքներ էին առաջ քաշվել, որոնք իրավական կամայականությունների պայմաններում հերքելը պարզապես դժվար է (այդ հերքումները հաշվի առնող չի լինելու): Երկրորդ՝ քանի որ մեր գործընկերների հետ նույնիսկ մեկուսաբաններում սկսեցին վարվել առանձնակի անողորքությամբ՝ ընդհուպ մինչև մեկուսաբանի աշխատակցի ձեռքերով Լեյլա Յունուսին ծեծի ենթարկելը, մոտ մեկ ամիս նրան անհրաժեշտ դեղորայք չտալը և այլն: Արիֆ Յունուսը խստագույն մեկուսացման մեջ է, նրա մասին առհասարակ ոչինչ չեն հայտնում ադրբեջանական ՋԼՄ-ները: Ռաուֆ Միրկադիրովի պաշտպանական իրավունքների բազմաթիվ խախտումների ու ոտնահարումների մասին հայտարարություններով մի քանի անգամ հանդես է եկել նրա փաստաբանը: Հայտնվում է նաև փաստաբանների ահաբեկման դեպքերի մասին:

Սակայն հետո պարզ դարձավ, որ խնդիրը միայն հայ-ադրբեջանական

համագործակցությունը չէ, հարցն առհասարակ
ՀԿ-ներն են, որոնք ճնշված ու ըստ էության թույլ
ընդդիմության պարագայում իշխանություններին
դեմ գնացող լրջագույն ուժ էին դառնում:
Ադրբեջանում ՀԿ-ների դեմ արշավանքը
պաշտոնապես անվանում են երկրի
անվտանգության ամրապնդմանն ուղղված
քայլեր, որոնց արդյունքում երկրի ներսում ու
դրսում հայտնի լրագրողներ,
իրավապաշտպաններ, փաստաբաններ և այլ
անձինք հանկարծ մեկ-երկու ամսվա ընթացքում
«բացահայտվեցին» որպես զենքի առևտրով,
թմրաբիզնեսով զբաղվողներ և այլ կարգի
հանցագործներ: Մեկուսարաններում հայտնվեցին
հասարակական ու իրավապաշտպան
գործունեությամբ զբաղվող անձինք, ովքեր
ընդհանրապես կապ չեն ունեցել հայկական
կազմակերպությունների հետ, նրանց հետ երբեք
ծրագրեր չեն իրականացրել: Այդպիսով՝ կոլապսի
մեջ հայտնվեց Ադրբեջանի հասարակական
սեկտորի ամենահայտնի ու համբավ ունեցող
հատվածը:

Պարզ դարձավ, որ մեր գործընկերների
ձեռքակալությունները և ընդհանրապես հայ-
ադրբեջանական համատեղ ծրագրերի կասեցումը
ավելի մեծ գործընթացի՝ Ադրբեջանի
իշխանությունների կողմից առհասարակ
հասարակական սեկտորի առավել ակտիվ

հատվածի ոչնչացման միայն մի բաղկացուցիչ մասն է: Հիմա չկա Լեյլա Յունուս-Արիֆ Յունուս-Ռաուֆ Միրկադիրով առանձին լրտեսական ու դավաճանական սենսացիոն պատմությունը, քանի որ ռեպրեսիաների ընդհանուր ֆոնն է սենսացիոն ու աննախադեպ: Մեր գործընկերների դեմ «դարակում պահված» մեղադրանքը հայերի օգտին լրտեսությունն է, այն իրեն «սպասեցնել տվեց» Ռաուֆ Միրկադիրովի դեպքում՝ 5-6 տարի (մեղադրական հայտարարության մեջ նշվում է, որ Միրկադիրովն իր պետական դավաճանությունը սկսել է 2008-2009 թվականներից), իսկ Յունուս ամուսինների դեպքում՝ նույնիսկ տասնամյակներ շարունակ (մեղադրական հայտարարության մեջ նշվում է մոտավորապես նման ձևակերպում): Հայտարարում են նաև, որ նրանք մի ամբողջ լրտեսական ցանց են ձևավորել Ադրբեջանում, նպաստել են Ադրբեջանում հայկական դիրքորոշումների տարածմանը և ավելի ու ավելի շատ համակիրներ ունենալուն: Բայց սա ամենը չէ: Որպես ՀԿ-ի ղեկավարներ Յունուս ամուսինները մեղադրվում են նաև մյուս ՀԿ-ների ներկայացուցիչների դեմ առաջ քաշված մեղադրանքների ողջ «փաթեթով»՝ ֆինանսական մեքենայություններ, պաշտոնական դիրքի չարաշահում, խարդախություն:

Ըստ էության, ադրբեջանական կողմի հետ մեր կենտրոնի ծրագրերն ուղղված էին հայ և

ադրբեջանական հասարակություններում միմյանց մասին շրջանառվող դիսկուրսների ուսումնասիրությանը, մենք իրականացնում էինք նաև մեդիա-հաղորդակցական ծրագրեր, որոնց մասնակցում էին հայաստանյան ու ադրբեջանական ՁԼՄ-ները, առանձին փորձագետներ: Հայկական և ադրբեջանական ՁԼՄ-ների մասնակցությամբ մեր օնլայն հարցազրույցները, հրատապ միջազգային գործընթացների ու իրադարձությունների շուրջ տարբեր երկրների, այդ թվում՝ ադրբեջանական փորձագետների մասնակցությամբ մեր ինտերնետ-քննարկումները, վիդեո պատմություններն ու վիդեոկամուրջները տարբեր տարիներին մենք կազմակերպում էինք մեր կենտրոնի կայքերում

(www.caucasusjournalists.net,

www.regioncenter.info), իսկ սկսած 2012

թվականից՝ «Հասարակական երկխոսություններ»

(www.publicdialogues.info) անունը կրող համատեղ

ինտերնետ-հարթակում: Այն հասցրեց ակտիվ

գործել ընդամենը 1.5 տարի, բայց արդեն

հավակնում էր վերածվել հայ-ադրբեջանական

ինտերնետ հաղորդակցական մշտական

խողովակի, որի միջոցով կարելի էր գտնել երկու

հասարակությունների կյանքի տարբեր

ոլորտներին առնչվող տեղեկատվություն՝

ստացված «առաջին ձեռքից»:

Չնայած որ մեր գործընկերների
ձեռքբերվածություններից հետո կայքը չի
թարմացվում ավանդական սկզբունքով (այսինքն՝
երկու կողմերում պատրաստված նույն խնդրի
մասին պատմող նյութեր), այն ներկայումս
հասանելի է այցելուներին:

Նրանք, ովքեր կայքն ուսումնասիրելով
կուզենան հասկանալ, թե «այդ ի՞նչ էին արել
հիմնադիրները», որի համար ադրբեջանական
կողմը հայտնվեց փակի տակ, իսկ մեր կենտրոնը
ադրբեջանական իշխանությունների «թեթև
ձեռքով» հռչակվեց հայկական հատուկ
ծառայությունների դրածո կառույց, պետք է
նախօրոք հիասթափեցնեմ, որ «տաք
շագանակներ» այստեղ չկան, ինչպես և չկա
սկզբունքային հարցերի շուրջ համաձայնություն:
Բայց կան քաղաքակիրթ բանավեճի օրինակներ,
նաև մեզ հետ համագործակցող հայկական և
ադրբեջանական ՁԼՄ-ների (դրանք շուրջ 19
տարբեր լրատվամիջոցներ էին) հետ
աշխատանքի սկզբունք՝ սեփական լսարաններին
տեղեկատվությունը ներկայացնել առանց
խեղաթյուրման և քարոզչական
մեկնաբանությունների:

Մեր ծրագրի մյուս առանձնահատկությունը
Արիֆ և Լեյլա Յունուսների անձերն են: Երկուսն էլ
Ադրբեջանում և արտասահմանում հայտնի
գործիչներ են: Նախքան ձեռքբերվածությունը Լեյլա

Յունուսն ավելի շատ հայտնի էր իր իրավապաշտպանական գործունեությամբ: Նա ամենաաղմկոտ և իշխանությունների հետ ոչ մի գործարքի չգնացող ընդդիմադիր իրավապաշտպանի համբավ ունի: Հասկանալի է, որ իր երկարամյա գործունեության ընթացքում նա հասցրել էր վաստակել «ոչ բարեկամաբար» վերաբերվողների բանակ և՛ իշխանական, և՛ յուրայինների շրջանակներում: Բայց այս վերջին հանգամանքը մի առանձին պատմություն է «հարմարվողների և չհարմարվողների մասին» ամեն տեղ ու բոլոր երկրներում առկա այլ պատմությունների նման:

Հայ-ադրբեջանական հասարակական համագործակցության ապագան

ԵՄ մարդու իրավունքների գծով կոմիսար Նիլս Մուժնիեկսը հոկտեմբերի 22-24-ը գտնվում էր Բաքվում: Ինչպես նշվում է այդ առիթով արված հայտարարության մեջ, դա պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ վերջին շրջանում ձերբակալվել էին նրա գրասենյակի հետ աշխատող պրակտիկոսներն բոլոր ադրբեջանական գործընկերները, ինչն անհնար է դարձնում «մարդու իրավունքների ոլորտում ԵՄ համապատասխան այդ ենթակառույցի աշխատանքն Ադրբեջանում»:

Սա Ադրբեջանում վերջին վեցից ավելի ամիսների ընթացքում տեղի ունեցող ներքին զարգացումների առիթով եվրոպական հերթական բարձրաստիճան այցն էր:

Եվ, իրոք, այս տարեսկզբին Ադրբեջանում պաշտոնապես ընդունվեցին ՀԿ-ների, դրամաշնորհների մասին օրենսդրական փոփոխություններ, որոնք պարզապես անհնարին են դարձնում նրանց գործունեությունը նախկին ռեժիմով: Այս տարեսկզբին «Ոչ պետական կազմակերպությունների (հասարակական միությունների և հիմնադրամների) մասին» և «Երամաշնորհների մասին» օրենքներում կատարված փոփոխությունները լրջորեն սահմանափակում են ՀԿ-ների հնարավորությունները, դարձնելով նրանց պետության ձեռնածուներ ու կամակատարներ, այս կամ այն պաշտոնյայի քմահաճույքից կախման մեջ են զցում: Բացի այդ, հաշվետվողականության համար խախտումների դիմաց սահմանված են ավելի մեծ տուգանքներ, քան ՄՊԸ-ների համար սահմանված տուգանքներն են: ՀԿ-ները պետք է պարբերաբար Արդարադատության նախարարության համապատասխան բաժին ներկայացնեն իրենց կադրային փոփոխությունների մասին տեղեկատվություն և այլն:

Սակայն հոկտեմբերի 18-ին նշված օրենքներում մտցվեցին նոր փոփոխություններ, որոնք արդեն վերաբերում են արտասահմանյան դոնորներին: Ըստ այդ պահանջների այսուհետ Ադրբեջանում գործելու համար նրանք պետք է անցնեն երեք մադերի միջով. նախ՝ պետք է ստանան որպես դոնոր գործելու թույլտվություն, հետո՝ նախատեսված ծրագրերի հավանություն, որ դրանք համապատասխանում են Ադրբեջանի շահերին և դրանք պետք են Ադրբեջանին: Եվ երրորդ՝ հավանության պետք է արժանանան արդեն կոնկրետ ՀԿ-ներն ու նրանց հատկացվող կոնկրետ դրամաշնորհները:

Հասկանալի է, որ մարդու իրավունքների և հայ-ադրբեջանական համագործակցության հետ կապ ունեցող ծրագրերը հավանության չեն արժանանալու, իսկ հակամարտության փոխակերպմամբ զբաղվող միջազգային կազմակերպությունների մուտքն Ադրբեջան այսուհետ փակ է լինելու:

Հիմա արդեն կարող ենք ասել, որ հայ-ադրբեջանական հասարակական շրջանակների միջև հետագա համագործակցության ապագան առավել քան պարզ է. այն չի լինելու: Պակաս իրատես և փոքր-ինչ ավելի լավատես լինելու դեպքում կարող ենք ասել ավելի մեղմ ձևով՝ այդ ապագան դեռևս անորոշ է:

«Իսկ ձեր ինչի՞ն է պետք մեզ հետ
համագործակցելը, ինչո՞ւ եք այդքան մտահոգ մեր
ներքին խնդիրներով», - գրեց ինձ մի անգամ
ադրբեջանցի ծանոթ լրագրողներից մեկը
Ֆեյսբուքով: Ի դեպ, որքան գիտեմ, նա մի քանի
անգամ մասնակցել է հայ-ադրբեջանական այլ
կազմակերպությունների ուսուցողական
ծրագրերի շրջանակներում անցկացված
հանդիպումներին: Դրանց ընթացքում հայ և
ադրբեջանցի լրագրողներին սովորեցնում էին, թե
ինչպես պետք է լուսաբանել հակամարտությունը
և չսաստկացնել առանց այդ էլ թշնամական
դիսկուրսը հասարակական մակարդակում:
Անկեղծ ասած, այս հարցը դեռ միանշանակ
պատասխան չունի նաև մեզ՝ հայերիս մոտ:

*Բորիս Նավասարդյան
Երևանի մամուլի ակումբի նախագահ*

Մենք միշտ շատ ակտիվ ենք եղել հայ-ադրբեջանական հարաբերություններին և դարաբաղյան հակամարտությանը վերաբերող տարբեր ծրագրերում: Կփորձեմ ներկայացնել մեր գործունեության փուլերը, որոնք շատ տարբերվում են իրարից և կապված են համապատասխան օբյեկտիվ իրավիճակի հետ: Սկսել ենք աշխատել այդ ուղղությամբ 1996 թվականից և առաջին փուլը ընդգրկում էր 1996-1998թթ: Այն բնութագրում են առաջին հերթին նրանով, որ մենք տեսնում էինք և՛ դարաբաղյան հակամարտությունը, և՛ հայ-ադրբեջանական հարաբերությունները Հարավային Կովկասում տարածաշրջանային զարգացումների ներքո և չէինք առանձնացնում բուն հայ-ադրբեջանական երկխոսությունը: Դա շատ կարևոր փուլ էր, քանի որ հնարավորություն տվեց ծանոթանալ տարբեր գործող անձանց, հարցադրումների, տարբեր

մանրամասն խնդիրների հետ, որոնք առկա են: Առաջին շփումները հիմք ծառայեցին հետագա գործունեության համար: Պիտի խոստովանեմ, որ առավել հետաքրքիր էր 1999-2001թթ. փուլը, քանի որ դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ բավականին խորը զարգացումներ էին տեղի ունենում դիվանագիտական մակարդակում. կար իրական որոնում խնդրի կարգավորման ճանապարհին և փորձագիտական հանրությունը, քաղաքացիական հասարակությունը, մամուլը կարողանում էին ներդրում ունենալ այդ գործընթացում և մենք մեր հերթին աշխատում էինք նպաստել կարգավորման օրակարգի և վստահության մթնոլորտի ձևավորմանը: Երևի մեր նվաճումներից այս փուլում այն էր, որ բավականին բացվեց մամուլը երկու երկրների և, անկախ նրանից, թե ինչպիսի երանգներով էր տրվում տեղեկությունը, այն հնարավորություն տվեց երկու հասարակություններին ավելի լավ պատկերացում ստանալ իրար մասին: Դա, բնականաբար, ոչ միայն մեր գործունեության արդյունքն էր, այլ նաև բազմաթիվ այլ ծրագրերի, որոնք իրականացվում էին և՛ միջազգային կառույցների կողմից, և՛ տարածաշրջանի քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների կողմից: Այդ ժամանակաշրջանի ավարտը բավականին տխուր էր, քանի որ մենք համոզվեցինք մեկ բանում, որ մեր

գործունեությունը սխալ կլինի կոչել քաղաքացիական կամ ժողովրդավարական դիվանագիտություն: Այն այդպիսի դերակատարություն, փաստորեն, չունեցավ և դրա պատճառը այդքան էլ մեզանից չէր կախված: Պատճառը հիմնականում պայմանավորված էր նրանով, որ 2001 թվականին ավարտվեցին վճռական դիվանագիտական ջանքերը՝ գալ ինչ-որ համաձայնության և երբ չկա պաշտոնական մակարդակով ցանկություն հասնել իրական արդյունքի՝ քաղաքացիական հասարակության, փորձագիտական հանրության ներգրավումը, ինքը «քաղաքացիական դիվանագիտություն» հասկացության հետ որևէ առնչություն չի կարող ունենալ, քանի որ այն ոչ թե լրացնում, աջակցում է պաշտոնական քաղաքականությանը, այլ հակասության մեջ է մտնում քաղաքական գործընթացների հետ, համահունչ չէ գերիշխող միտումներին: Դիվանագիտական ջանքերի անհաջողության պատճառը պարզ էր: Կողմերը համոզվեցին, որ իրար վստահել չեն կարող և համապատասխանաբար անկեղծ, կառուցողական երկխոսություն կոնֆլիկտի հաղթահարման թեմայով այլևս հնարավոր չէր, որքան էլ որ միջազգային միջնորդները փորձում էին «ֆասիլիտացիա» անել այդ գործընթացը: Այսինքն՝ խնդրի լուծման հնարավոր մոդելի վրա աշխատանքը շարունակվում էր և, պիտի

խոստովանեմ, որ բավականին արդյունավետ էր հենց 2001-2005թթ. հիմնականում Մինսկի խմբի համանախագահների աշխատանքը, բայց դա համարժեք անդրադարձ չէր գտնում կողմերի դիրքորոշումներում: Այսինքն՝ մոդելներ մշակվում են, բայց հակամարտության անմիջական կողմերը ի սկզբանե գիտեին, որ այդ մոդելները չէին կիրառելու:

Համապատասխանաբար, այս շրջանում մենք ավելի շատ կենտրոնացած էինք ոչ թե երկխոսության ընդլայման, այլ պրոֆեսիոնալ փորձագիտական աշխատանքի վրա՝ հասկանալով, որ էապես ազդել հասարակությունների վրա չենք կարող: Հանրային դաշտում հակառակ պրոցեսն էր ընթանում (հիմա էլ է շարունակվում)՝ թշնամանքի ուժեղացման ուղղությամբ: Բայց մեր փորձագիտական աշխատանքը շարունակվում էր, բավականին հետաքրքիր արդյունքներ էր տալիս այն առումով, որ մենք լավ էինք հասկանում, թե իրենից ի՛նչ է ներկայացնում քաղաքական վերնախավը և՛ Ադրբեջանում, և՛ Հայաստանում, ինչո՛վ են առանձնանում մոտեցումները Լեռնային Ղարաբաղում, ինչպիսի՛ տրամադրություններ են ձևավորվում քաղաքացիների շրջանում, ի՛նչ է իրենից ներկայացնում մամուլը և ի՛նչ օրինաչափություններ կան նրա գործունեության

մեջ, նաև, ինչպե՛ս է փոփոխվում տարածաշրջանում աշխարհաքաղաքական, տեղեկատվական, գաղափարական ենթատեքտը: Այդ տարիներին մենք նաև փորձեցինք ձևավորել եռակողմ՝ ձևաչափը՝ հասկանալով, որ շատ դեպքերում հայ-թուրքական հարաբերությունները կաշկանդված են Ադրբեջանի դիրքորոշմամբ և հակառակը՝ հայ-ադրբեջանական հարաբերությունների վրա մեծ ազդեցություն ունի թուրքական գործոնը: Նոր ձևաչափով երկխոսության շնորհիվ մեր նախաձեռնությունների մասնակիցները հնարավորություն ստացան հասկանալ, թե ինչպիսի՛ն են այդ փոխազդեցությունները, նրանց անդրադարձը երկկողմանի խնդիրների վրա: Եկանք շատ հետաքրքիր եզրակացությունների, որ ոչ միշտ են թուրքական և ադրբեջանական կողմերը համաձայն իրար հետ և ոչ միշտ մենք գործ ունենք այդպես միաձուլված տանդեմի հետ: Պարզ էր, որ դա որևէ անմիջական պրակտիկ հետևանք չէր կարող ունենալ, բայց հետագա աշխատանքի համար բավականին օգտակար էր:

Մեր գործունեության հաջորդ փուլը 2005-2010 թթ. էին, որոնք բավականին բարդ տարիներ էին հայ-ադրբեջանական հարաբերությունների առումով, երբ այն մոդելները, որոնք մշակված էին Մինսկի խմբի համանախագահության կողմից, արժանանում էին շատ խիստ քննադատության և

բացառման քաղաքականության բուն տարածաշրջանում: Բնականաբար, այդպիսի մթնոլորտում մենք կարող էինք կենտրոնանալ զուտ ուսումնասիրությունների վրա և հենց այդ փուլում էր, որ մշակեցինք թշնամության լեզվի յուրահատուկ բառարան, պարբերաբար օգտագործվող կեղծ, ոչ արժանահավաստ տեղեկությունների, որոնք հաճախակիորեն անգիտակցաբար տարածում էին լրատվամիջոցները և լրագրողները: Այն մեր գործընկերների համար, ովքեր ցանկանում էին հետևել որակյալ ժուռնալիստիկայի սկզբունքներին, մշակվեցին նաև առաջարկություններ, թե ինչպես կարելի է լուսաբանել բարդ ու հակասական թեմաներ՝ խուսափելով իրար նկատմամբ հակակրանքի առաջացումից:

2010-2013թթ. շատ առանձնահատուկ էին, որովհետև մենք դիտարկում էինք հայ-ադրբեջանական հարաբերություններն եվրախնտեգրացման գործընթացների ներքո Արևելյան գործընկերության նախաձեռնության հետ կապված և փորձում էինք գտնել երկկողմանի հարաբերությունների զարգացման հնարավորություններ և կոնֆլիկտի հաղթահարման տարբերակներ հենց եվրախնտեգրացման գործընթացների ներքո բազմակողմանի համագործակցության

շրջանակներում: Այդ շրջանն էլ որևէ էական արդյունք չտվեց, բայց, համենայն դեպս, դա հետաքրքիր փորձ էր մեզ համար, որը կարող էր հետագայում նաև օգտակար լինել: Հիմա մեր կողմնորոշումները հետևյալն են: Կարելի է 2014 թվականից սկսած վերադառնալ եռակողմ հայ-ադրբեջանական-թուրքական ձևաչափին: Որքան էլ որ մարտահրավերներ կան, այն կարող է հետաքրքիր լինել օրակարգերի թարմացման առումով, քանի որ երկկողմանի հարաբերությունները երկու ուղղություններով էլ մի տեսակ փակուղի են մտել: Եթե որևէ ուղղությամբ հեռանկարները շոշափելի լինեին, երրորդ կողմի ներառումը խանգարող հանգամանք կարող էր հանդիսանալ, ինչպես օրինակ՝ «ֆուտբոլային» դիվանագիտության փուլում: Սակայն ակնհայտ փակուղային իրավիճակում հնարավորությունների պատուհաններ կարող են բացվել ամենաանսպասելի կողմերից: Հիմա այն մասին, թե ինչի՛ց պետք է խուսափենք: Նախ՝ պետք է շատ լավ հասկանանք, որ քաղաքացիական, «ժողովրդավարական դիվանագիտություն» հասկացությունը պետք է հնարավորինս քիչ օգտագործենք: Այդպիսի բան ներկա պայմաններում գոյություն չի կարող ունենալ հայ-ադրբեջանական հարաբերություններում և դարաբաղյան կոնֆլիկտի շուրջ: Պիտի

հասկանանք, որ ակնկալել վերջնական արդյունք որևէ նախաձեռնությունից միամտություն է, այսինքն՝ այստեղ գործընթացը կարող է շատ ավելի կարևոր է, քան վերջնական նպատակի պատրանքը: Որոշակի վերապահում ունեն գործընթացի մեջ նոր, փորձ չունեցող այլ երկրների և միջազգային կառույցների միջամտությունը, որովհետև ցանկացած նոր խաղացող այս երկխոսության շրջանակներում գալիս է նույն գաղափարներով, որոնք եղել ու սպառվել են տարիներ առաջ՝ առանց հաշվի առնելու, թե ի՛նչ է տեղի ունեցել դրանից հետո: Այդ խաղացողները երբեմն իրենց եռանդով հետաքրքրություն են առաջացնում և՛ դոնորների մոտ, և՛ այլ կառույցների մոտ, ու հանկարծ հայտնվում են առաջատար դիրքերում երկխոսության դաշտում՝ ինչ որ տեղ խանգարելով ավելի մտածված և ժամանակի առանձնահատկություններին համահունչ նախաձեռնություններին: Պիտի հասկանանք, որ տարբեր միջոցառումներում, տարբեր նախաձեռնություններում ներգրավվում են մարդիկ, ովքեր լրիվ հակառակ նպատակներ ունեն, քան խաղաղության և խնդրի հաղթահարման լուծումն է: Նրանց խնդիրն է առիթն օգտագործել միջոցառման վրա հարձակումների, տեղեկատվական պատերազմի հրահրման համար: Նրանց ուղղակի թեմա է

պետք և կոնկրետ հանդիպման, շփման առիթ, որպեսզի հերթական բացասական արձագանք լինի լրատվամիջոցներում, հանրային ընկալումներում: Պիտի հասկանանք նաև, որ շատերը մասնակցում են այդ կարգի նախաձեռնություններին, որպեսզի փորձարկեն իրենց հակահայկական կամ հակաարդրեջանական փաստարկները, հասկանան ռեակցիան և հետագայում կատարելագործեն ապակառուցողական բանավեճի «արվեստը»: Դա, իհարկե, չի օգնում գտնել ընդհանուր եզրեր և լուծումներ: Վերջապես՝ պետք է հասկանալ նաև այսօրվա իրավիճակն Ադրբեջանում, քանի որ նախաձեռնությունների համար հիմնական խոչընդոտը մեր այնտեղի գործընկերների կաշկանդվածությունն է: Մենք երբեմն չափազանցնում ենք այդ երկխոսության դերն այն հետապնդումների մեջ, որոնց ենթարկվում են քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտներն Ադրբեջանում: Հիմնական պատճառը հայերի հետ շփումները չեն, որքան էլ որ ներկայացվի նույնիսկ կոնկրետ քրեական գործերով: Շատ դեպքերում հետապնդումները բացատրվում են հակաժողովրդավարական ընդհանուր միտումներով Թուրքիայում և Ադրբեջանում, իսկ «հայկական գործոնը» շեշտադրվում է հերթական զոհին առավել

անպաշտպան դարձնելու նպատակով: Հասարակությունը ձեռնպահ է մնում հետապնդումների այն գոհի նկատմամբ համակրանքից, որը մեղադրվում է, ասենք, Հայաստանի օգտին «լրտեսական գործունեության» համար: Այդպիսի իրավիճակում անձինք և կազմակերպությունները, որոնք զբաղվում են Ադրբեջանում մարդու իրավունքների, ժողովրդավարական ազատությունների պաշտպանությամբ կարող են և սահմանափակել հայ գործընկերների հետ իրենց առնչությունները՝ առավել խոցելի չդառնալու համար իրենց գործունեության հիմնական ոլորտներում: Պետք է այդ ամբողջը հասկանալ և այդ առումով նախկին փորձը բոլոր այն կազմակերպությունների, որոնք երկար ժամանակ աշխատել են համապատասխան ուղղությամբ, կարողացել են ձեռք բերել վստահելի գործընկերներ, ինչը ներկա իրավիճակում շատ արժեքավոր է: Դա երևի համար մեկ խնդիրն է, որովհետև եթե չունես վստահելի գործընկեր, որևէ նախաձեռնության ձևակերպումը և իրականացումն օգտակար չի կարող լինել այսօրվա լարված մթնոլորտում: Անհրաժեշտ է նաև առավելագույն թափանցիկություն. ցանկացած փակ գործընթաց, խորհրդապահական աշխատաձև, եթե կապված չեն պաշտոնական բանակցությունների հետ կամ նրանց զուգահեռ են

տեղի ունենում, վտանգավոր են և՛ դրանց
մասնակցող անձանց, և՛ բուն գործի համար:

**Մտքերի փոխանակություն
«Քաղաքացիական հասարակությունների դերը
հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման
գործում» կլոր սեղանի վերջնամասում**

Կլոր սեղանին մասնակցելու և զեկուցումով հանդես գալու համար հրավիրվել էին այն հասարակական կազմակերպությունների ղեկավարները, որոնք անցած տարիների ընթացքում զգալի ջանքեր են գործադրել և ազդու փորձառություն են կուտակել ժողովրդական դիվանագիտության, մասնավորապես հայ-ադրբեջանական երկխոսության ոլորտում: Նրանց տեսակետներն ու կանխատեսումները կարող են շատ կարևոր լինել այս ասպարեզում քաղաքացիական հասարակության անելիքը պարզելու համար:

Ձեկուցումներին հաջորդած մտքերի փոխանակության փուլում կտր սեղանի մասնակիցներին առաջարկվեց վերլուծել ժողովրդական դիվանագիտության մասնակցությամբ հայ-ադրբեջանական երկխոսության ծավալման առկա հնարավորությունները և կանխատեսումներ անել, թե ո՞ր ուղղություններով կարող է այն առաջ մղվել: Այստեղ նկատի է ունեցվել այն հանգամանքը, որ Ադրբեջանի քաղաքական դեկավարությունը վերջին ամիսներին երկրի քաղաքացիական հասարակության կառույցների առջև կտրուկ արգելքներ է դրել Հայաստանի գործընկերներ կազմակերպությունների հետ համագործակցություն ծավալելու կապակցությամբ:

Այսպիսով, գործընթացի առաջ մղման հնարավորությունների հարցում երկու ճանապարհ է նշմարվում. կամ գտնել նոր թեմաներ և ռեսուրսներ շահագրգիռ միջազգային կազմակերպություններին խաղաղարար նոր համատեղ ծրագրեր առաջարկելու համար և, այնուամենայնիվ, փնտրել ուղիներ ադրբեջանցի գործընկերների հետ եղած համագործակցությունը շարունակելու կամ նոր համագործակցություն հաստատելու ուղղությամբ, որը մեկ ճանապարհ է; կամ գնալ երկու հասարակություններում միմյանցից անջատ, ինքնուրույն խաղաղասեր

առաքելությունն իրականացնելու ուղղությամբ՝ նկատի ունենալով, որ երկու երկրների ՀԿ-ներն աշխատելու են ինքնուրույն և իրենց աշխատանքի արդյունքները փոխանցելու են միջազգային դոնոր կառույցներին և նրանց միջոցով են ծանոթանալու հակամարտության մյուս կողմում գտնվող երկրի ՀԿ-ների գործունեության արդյունքներին:

Ստորև Ձեր ուշադրությանն ենք ներկայացնում Կլոր սեղանի մասնակիցների դիտարկումներում պարունակվող գաղափարների վերլուծությունը:

Նախ և առաջ. Կլոր սեղանի մասնակիցները համակարծիք էին այն դիտարկմանը, որ մեր հասարակությունը լավ չի ճանաչում հարևան Ադրբեջանի հասարակությանը: Լոկ ադրբեջանական լրատվամիջոցների մատուցած տեղեկատվության վրա հիմնված մեր գիտելիքը մակերեսային է և քիչ է օգնում հասկանալու, ընկալելու այնտեղ ծավալվող գործընթացները: Հայկական քաղաքագիտական դիսկուրսում գերիշխում է երկու իրարամերժ մոտեցում: Ըստ առաջինի՝ Ադրբեջանի նախագահն այնքան ուժեղ է, որ չունի լուրջ ներքին ընդդիմություն և հիմնվելով իր ուժի պատկերացման վրա՝ առաջ է մղում բոլոր հնարավոր ուղղություններով Հայաստանի վրա ճնշում գործադրելու, մեր հասարակությանը մշտական լարման և վախի մեջ պահելու քաղաքականությունը: Ըստ այդ

պատկերացման՝ նա նախապատրաստվում է նոր պատերազմի, դրանից բխող քաղաքական և տեղեկատվական ապահովագրությամբ: Ըստ մյուս տեսակետի՝ Ադրբեջանի նախագահը թույլ է, ունի լուրջ վախեր իր ընդդիմությունից և այդ պատճառով էլ Հայաստանի ՀԿ-ների հետ համագործակցող ադրբեջանցի հասարակական գործիչներին դիտարկում է իբրև հինգերորդ շարայուն: Հենց դրա համար էլ նա լրտեսության մեջ է մեղադրում այդ հասարակական գործիչներին, բանտեր է գցում նրանց՝ այդպիսով փորձելով պահպանել իր քաղաքական իշխանությունը և վարվող քաղաքական գիծը:

Իրականությունը, սակայն, ըստ երևույթին, այս երկու մոտեցումների փոխլրացման համադրության միտում է, որովհետև, եթե հայկական ՀԿ-ների մեծ մասի ծրագրերն ընդհատվում են, ապա որոշ ծրագրեր (որոնք շատ չեն) դեռ շարունակվում են: Կլոր սեղանի մասնակիցները կարևորեցին Ադրբեջանի և այնտեղ ընթացող քաղաքական ու հասարակական գործընթացների առավել իմացությունը, ինչպես նաև այդ ասպարեզում մեր քաղաքագետների, գիտնականների և հասարակական դաշտի համատեղ ջանքերը:

Երկրորդ՝ բանավեճ ծավալվեց այն հարցում, թե արդյոք նպատակահարմար է ժողովրդական դիվանագիտությունը միայն Հայաստանի և

Աղբբեջանի գործընկեր կազմակերպությունների համատեղ ծրագրերով առաջ մղելը, թե՛ անպայման է այդ ծրագրերում Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության կազմակերպությունների ընդգրկելը: Մասնակիցներից մեկի հաշվումներով վերջին տասնամյակում իրականացված ծրագրերի 80%-ը եղել է եկկողմ և միայն 20%-ն է ընդգրկել Արցախի մասնակիցներին: Ճշմարտությունն այն է, որ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի ձևաչափով բանակցող կողմերը Հայաստանն ու Աղբբեջանն էին և պարբերաբար հանդիպում էին երկու երկրների նախագահներն ու արտաքին գործերի նախարարները: Սակայն, քաղաքացիական դիվանագիտությունն այն հարթակն է, որն առանց ԼՂՀ և նրա բնակչության համաձայնության որևէ քաղաքական համապարփակ լուծման հասնել ուղղակի չի կարող: Մասնակիցների կարծիքները կիսվեցին այն իմաստով, որ մի մասը նույնիսկ եկկողմ ձևաչափով երկխոսությունն ու համաձայնությունը աղբբեջանցի գործընկերների հետ օգտակար և կարևոր համարեց, իսկ մյուս մասը պնդում էր երկխոսությունը միայն եռակողմ (Հայաստան, Արցախ, Աղբբեջան) ձևաչափով առաջ մղելու անհրաժեշտությունը:

Երրորդ՝ Կլոր սեղանի մասնակիցները համաձայնվեցին, որ հիմա հայ- աղբբեջանական ժողովրդական դիվանագիտության նոր

նախաձեռնությունների համար վատ ժամանակ է: Երկու երկրների պաշտոնական դիվանագիտությունն էլ կարծես թե սպառել է հնարավոր զիջումների սահմանը և գրավել է անզիջում, կարծր դիրք: Այս պայմաններում էլ ավելի է սրվել իրադրությունը զինված ուժերի շփման գծում:

Կլոր սեղանն անցավ Փարիզում Ֆրանսիայի նախագահ Օլանդի միջնորդությամբ կայացած Հայստանի և Ադրբեջանի նախագահների հանդիպումից երկու օր անց և, մասնակիցները, անշուշտ, Ելիսեյան պալատի պաշտոնական հաղորդագրության մեջ փնտրում էին տեղեկություններ և նույնիսկ ենթատեքստեր խաղաղ գործընթացի առաջմղման ուղղությամբ: Այն հանգամանքը, որ երկու նախագահները պայմանավորվել են հանդիպել միայն մեկ տարի անց, գալիս է հաստատելու հետևյալ միտքը, որ կարգավորման հեռանկարը մոտ չէ և առայժմ չի ուրվագծվում գործողությունների ծրագիր՝ ժողովրդական դիվանագիտության մասնակցությամբ երկու հասարակություններին խաղաղության պատրաստելու դժվարին գործում: Այստեղ հնչեց մի շատ կարևոր կանխատեսում՝ այն դեպքում երբ երկրորդ թրեքի (ժողովրդական դիվանագիտություն) հնարավորությունները խիստ սահմանափակ են և շփումներն Ադրբեջանի կողմից հիմնովին կամ մեծ մասամբ

արգելափակված են, խաղաղ գործընթացն առաջ մղող Մինսկի խմբի համանախագահները (Ռուսաստանը, Ֆրանսիան և ԱՄՆ-ն) կարող են նախագահել 1,5 թրեքի (իշխանություններին մոտ կանգնած քաղաքագետների և հասարակական շրջանակների) գործողություններ՝ դրանք համարելով այս իրավիճակում ավելի արդյունավետ և խոստումնալից: Ընդ որում, հենց նման մակարդակի շփումների հավանականությունը կարող է մեծանալ, նկատի ունենալով, որ համանախագահ երկրները (երևի համաձայնեցված) կարող են սեփական խաղաղարար նախաձեռնություններ դրսևորել, ինչի վառ օրինակ են հանդիսանում Ռուսաստանի և Ֆրանսիայի նախագահների ջանքերը: Այստեղ մտահոգություն արտահայտվեց, որ եթե Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության խաղաղ կարգավորման գործը մնա միայն մեկ համանախագահ երկրին, ապա կողմնակալ կեցվածքի դրսևորումը դառնում է հավանական՝ նկատի ունենալով, որ կարող է տուրք տրվել Ադրբեջանի և նրա դաշնակից Թուրքիայի համատեղ ներուժին և նրանց դերին տարածաշրջանային և միջազգային գործերում: Այսպիսով, ավելի քան կարևոր է, որ խաղաղության փնտրտուքի գործընթացն առաջ գնա երեք համանախագահների, այսինքն՝ ժամանակակից աշխարհի երեք ուժային

կենտրոնների համատեղ և համաձայնեցված ջանքերով:

Չորրորդ՝ քննարկվեց նաև այն հարցը, թե որքանով է նպատակահարմար Թուրքիա-Հայաստան-Ադրբեջան եռակողմ ձևաչափով հասարակական կազմակերպությունների երկխոսությունն ու համագործակցությունը: Այստեղ նույնպես կարծիքները բաժանվեցին: Ըստ մասնակիցներից մեկի կարծիքի՝ այս եռակողմ համագործակցությունը հայկական մասնակիցների համար անհավասարություն է ստեղծում՝ հաշվի առնելով Ադրբեջանի և Թուրքիայի ջերմ հարաբերությունները: Համաձայն նրա արտահայտածի՝ այս երկխոսությունը ջուր է լցնում այդ երկրների պաշտոնական խոշոր դիրքորոշման ջրաղացին և լուրջ օրակարգեր է ստեղծում նրանց հատուկ ծառայությունների համար: Մրան չհամաձայնվեցին ուրիշները, որոնց կարծիքով նման եռակողմ ձևաչափով նախկինում անցած շփումները նույնպես օգտակար են եղել միմյանց դիրքորոշումներին ծանոթանալու և երկխոսության հեռանկարները գնահատելու տեսանկյունից:

Այս կապակցությամբ հետաքրքիր էր այն դիտարկումը, որ պատշաճ քաղաքական մոտեցում և քաղաքացիական դիրքորոշումներ ունեն ոչ միայն իշխանություններին մոտ

կանգնած ՀԿ-ները: Նման համագործակցության փորձ ունեցող և մյուս կայացած ՀԿ-ներն էլ են գիտակցում նման շփումներում իրենց պատասխանատվությունը:

Այստեղ կարևոր է նաև արձանագրել այն հանգամանքը, որ Հայաստանի քաղաքական իշխանություններն երբևէ չեն խոչընդոտել Ադրբեջանի կամ Թուրքիայի գործընկերների հետ մեր հասարակական դաշտի նախաձեռնություններին: Եղել են բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, որոնք ՀԿ-ների հետ համագործակցել են տարբեր ձևաչափերով՝ փորձելով օգտակար լինել: Եվ, ընդհակառակը, եղել են պաշտոնյաներ, որոնք հրաժարվել են համագործակցել՝ արտահայտելով այդ քաղաքացիական նախաձեռնությունների նկատմամբ իրենց ունեցած սկեպտիկ կամ բացասական վերաբերմունքը: Այսպիսով, տվյալ դեպքում, խնդիրն ավելի շատ անձնավորված է, քան քաղաքականացված: Կարևոր է նաև հայ և ադրբեջանցի գործընկերների մասնակցությամբ իրականացվող ծրագրերի թափանցիկության հարցը: Փորձը ցույց է տալիս, որ մեր ՁԼՄ-ների հետաքրքրությունը նման ծրագրերի նկատմամբ ավանդաբար շատ մեծ է եղել: Բայց նույնիսկ այս հանգամանքը, որ համատեղ ծրագիրը առավելագույնս թափանցիկ էր, իսկ մասնակիցները՝ տասնյակ ՁԼՄ-ներ, Ադրբեջանի

իշխանություններին չխանգարեց ճանաչված ադրբեջանցի հասարակական գործիչների մեղադրելու հայանպաստ լրտեսական գործողությունների մեջ և բանտարկելու նրանց: Այսուհանդերձ, լրատվական դաշտի համագործակցությունը ժողովրդական դիվանագիտություն իրականացնող ՀԿ-ների հետ մնում է շատ կարևոր և պահանջված:

Հինգերորդ՝ միջազգային տարբեր դրամաշնորհների շնորհիվ հայ և ադրբեջանցի համագործակցող ՀԿ-ների ներկայացուցիչներն անցած տարիների ընթացքում հնարավորություն են ունեցել ուսումնասիրելու աշխարհի տարբեր կողմերում այսօր առկա էթնոքաղաքական հակամարտությունները: Նրանք տեղերում ծանոթացել են այդ հակամարտությունների գոտիներում տիրող իրավիճակին, կարգավորման հարցում մոտեցումներին և հեռանկարներին, այնուհետև վերադարձել են Հայաստան և Ադրբեջան՝ հետաքրքրվող շրջանակներին ներկայացնելով իրենց հետազոտությունների արդյունքները: Եղել են նմանություններ, եղել են և էական տարբերություններ: Խնդիրն այստեղ այն է, որ այդ ծրագրերն եղել են շատ թանկ ու բարդ կազմակերպվող, և հետադարձ հայացք նետելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ այդ գումարներով երկու երկրների շատ ավելի մեծ թվով ՀԿ-ներ կարող էին համագործակցել: Ինչևէ, աշխարհում առկա,

արդեն կարգավորված կամ դեռ կարգավորման փուլում գտնվող հակամարտությունների փորձի համատեղ ուսումնասիրությունը մնում է հետաքրքրության դաշտում:

Եվ վերջինը՝ կլոր սեղանի բոլոր մասնակիցները բարձր գնահատեցին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի և Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի հայաստանյան միջեկեղեցական բարեգործական Կլոր սեղան հիմնադրամի այս նախաձեռնությունը՝ ի մի բերելու ժողովրդական դիվանագիտության ասպարեզում հարուստ փորձ կուտակած հասարակական կազմակերպությունների ղեկավարներին և լսելու նրանց: Մասնակիցներից մեկի դիպուկ գնահատմամբ հայ հավաքականության անունից ժողովրդական դիվանագիտության դաշտում խոսելու իրավունք ունի միայն Հայ Առաքելական Եկեղեցին և կասկածից վեր է, որ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի և Կովկասի մահմեդականների հոգևոր առաջնորդ Ալլահշուքյուր Փաշազադեի միջև երկխոսությունը բացառիկ ծանրակշիռ ներդրում է թշնամանքի և ասելության մթնոլորտը թուլացնելու, երկու հարևան ժողովուրդների միջև առկա հակամարտությանը խաղաղ լուծում տալու կարևոր գործում:

Մտքերի փոխանակության ավարտին կլոր սեղանը նախագահող Գերաշնորհ Տ. Հովակիմ եպիսկոպոս Մանուկյանը բոլոր մասնակիցներին շնորհակալություն հայտնեց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին այցելելու, շահեկան քննարկման և մտքերի փոխանակության համար: Նա մասնավորապես շեշտեց. «Մենք աշխատանք ունենք անելու, քանի դեռ մեր սահմաններում խաղաղությունը փխրուն է, քանի դեռ զինվորներ և խաղաղ բնակիչներ են զոհվում: Թող Աստված բոլորիդ ուժ, կարողություն տա՝ շարունակելու ձեր ազգաշահ և ազգանպաստ գործունեությունը՝ յուրաքանչյուրդ ձեր կարողությունների սահմաններում, ձեր սկզբունքների համաձայն, ձեր որդեգրած ձևաչափով»:

Արամ Սաֆարյան
Քաղաքական վերլուծաբան,
«Ինտեգրացիա և զարգացում»
հետազոտության և վերլուծության
հասարակական կազմակերպության նախագահ

Round Table Discussion on *The Role of Civil Society in Peaceful Settlement of Conflicts*

On October 29, 2014 a round table discussion on *The Role of Civil Society in Peaceful Settlement of Conflicts* was held at *the World Council of Churches (WCC) Armenia Inter-Church Charitable Round Table Foundation (ART)*.

The discussion opened with the welcoming remarks by the Head of the Inter-Church Relations Department of the Mother See of Holy Etchmiadzin Bishop Hovakim Manoukyan, Primate of the Diocese of Artik, and Doctor Karen Nazaryan, Executive Director of the ART.

The three discussion sessions were facilitated by Frater Vahram Melikyan, Director of the Information Services Department of the Mother See of Holy Etchmiadzin, Spokesman of His Holiness Karekin II, Mr. Khachik Galstyan, President of *The Armenian Conflict and Peace Research Association*, and Mr. Aram Safaryan, President of *Integration and Development* non-governmental organization.

Mr. Karen Bekaryan, President of the *European Integration* NGO, Mr. Boris Navasardyan, President of the Yerevan Press Club, Mr. Sergey Minasyan, Deputy Director of *The Caucasus Institute* Endowment, Mr. Ashot Melikyan, President of the Committee to Protect Freedom of Expression, Ms. Laura Baghdasaryan, Director of the *Region* Research Centre, and Mr. Stepan Grigoryan, Director of the Analytical Center for

Globalization and Regional Cooperation delivered their key-note addresses during the discussion.

The discussion concluded with an in-depth exchange of views. The round table discussion was summarized by the intervention of Bishop Hovakim Manoukyan, member of the ART Board of Trustees.

SOME REFLECTIONS ON THE PROSPECTS OF THE ARMENIAN-AZERBAIJANI DIALOGUE

*Ashot Melikyan,
President, Committee to Protect Freedom of Expression*

Throughout recent years we and the colleague of ours, Azerbaijani expert, have frequently been invited to Kyrgyzstan for the trainings of journalists from the Southern regions of that country. As it is well-known, bloody inter-ethnic strife had unfolded at very those regions some years ago, and these visits have been quite important to me both from the professional and personal perspectives. On the one hand, they provided me with an opportunity to study one more conflict and work with colleagues, who raise their own issues, which we discuss and try to find solutions for.

On the other hand, that is a good chance to rather openly discuss the resolution of the Karabakh issue, Armenian-Azerbaijani conflict with that very colleague of ours from Azerbaijan. Indeed, that is also important since in recent years the contacts became meager if not to say that bilateral contacts have almost been reduced to zero. It is not so easy to engage in a conversation Azerbaijani participants in the framework of international conferences: they are quite reserved and not

outspoken. There are very few people with whom we can talk on those issues, conduct a serious and substantiated discussion.

Hence, that work is very interesting also from the perspective of a one who studies conflicts and wants to somehow look into similarities and compare different conflicts. Such comparative studies demonstrate that attempts to compare are also lame. Every single conflict has a range of its peculiarities, and in this context I should also note that the differences are obvious. Our contacts with the Azerbaijani colleague confirmed my view that Armenia, Azerbaijan and Karabakh have never been so away from the settlement as they are today.

I would like to touch upon a number of issues that have been more frequently addressed by expert community throughout the early 2000s. At the time a trilateral study was held, and the experts concluded that in general this conflict may be settled in three possible ways. They pointed out the option of a compromise upon which the two parties being more interested in the settlement of the conflict themselves make compromises and by that bring conflict to a certain stage. Second was the way of a peace enforcement, which was frequently referred at the time by recalling the Dayton accords. It was said that the issue might have been solved under the pressure of, naturally, international organizations and superpowers. There was also another interesting approach, according to which it was meaningful to put aside the very essence of the conflict, attempt to find other areas of cooperation and, perhaps, to improve relations in due course through implementation of joint projects on environmental or cross-border cooperation.

But now, as we look down from the height of years upon it, we see that all those approaches are deficient because of quite an extensive measure of utopianism. Compromises are in fact rendered impossible because of the maximalist approaches of the parties, and all the three of them nurture irreconcilable, maximalist visions for the settlement of the conflict. Peace enforcement is almost impossible in the context of today's global changes, no one needs it, and the superpowers are busy with other issues and transformations. Alterations of a world-wide scale are taking place, and it seems that no one is going to deal with enforcement, and perhaps it is good that there are no enforcements. With regard to the cooperation projects there is a notable degradation too, and the cooperation has reached its lowest point both at the official and non-governmental levels. If back at 2001, for instance, a visit of journalists from Armenia and Karabakh to Baku and Azerbaijani participation in the events held in Armenia were possible, now they are almost impossible. The last event organized by our organization, the Committee to Protect Freedom of Expression, was held in 2009. It was an international conference dedicated to the issues related to the freedom of information. It was a regional (Armenia, Azerbaijan, Georgia) conference with participation of the U.S. and Russian experts. In fact, it has been impossible to do anything since that conference was held because of all the restrictions imposed within Azerbaijan were even further tightened.

I, nevertheless, think it is no good for the parties to fold their hands and conclude that no steps shall be initiated and nothing shall be done because of these

objective impediments. In my view any initiative that may contribute to the promotion of contacts should be welcomed since decreasing contacts bring increasing aggression.

If we are to discuss specific steps the experts who conducted our research projects concluded that conflicts may be directed towards peaceful settlement through, first and foremost, the establishment of a conducive information environment. We realize that it is not possible since *inter alia* the political elites exercise significant influence over mass media and mature a certain kind of rhetoric. I think there is also other side of the coin. Should political elites be able to reach certain agreements they would instruct mass media to take steps in order to moderate or cease the information warfare.

The ongoing negotiations under the framework of the Minsk Group take place without active participation of Nagorno Karabakh. It is always worth to be considered anew, and the Karabakhi side shall be engaged both in the civil society events and official negotiations. Every possible opportunity shall be utilized for the contacts of the conflicting parties if it definitely is going to be of a constructive nature and is not going to somehow hurt by semi-covert actions.

It would do definitely no harm if it was possible to reach some kind of a negotiated agreement to moderate the information warfare and cease the use of hate speech taking into account conclusions of the research projects of our partner organizations. But it will be very difficult to do unless there is an instruction from the higher echelons. Removing of snipers from the Line-of-Contact, a very humanist step, remains a very

pressing issue; exchanges of prisoners of war and of corpses of fallen soldiers would also bear humanist significance and become an important factor.

THE ROLE OF THE CIVIL SOCIETY IN THE PROCESS OF THE PEACEFUL CONFLICT RESOLUTION: FROM THE PRINCIPLE “DO NO HARM” TO GENUINE SUPPORT

*Karen Bekaryan,
President of the “European Integration” NGO,
Expert of the analytical centre “Hayatsk” for applied
politics and research*

One needs to outline some major areas in order to comprehensively address this topic:

1. Possible objectives of the civil society in the process of the peaceful conflict resolution,
2. Serious evaluation of the domestic situation of the conflicting parties and of their sensitivities towards possible transformations,
3. Principle “Do no harm”, or what is not allowed,
4. The civil society instruments in the context of the abovementioned issue,
5. Assessment of the situation, best practices and proposals in the context of the Karabakh conflict.

1. Possible objectives of the civil society in the process of the peaceful conflict resolution

The objectives of the civil society in the context of conflict resolution can be grouped in accordance to the following major criteria:

- a) impact on the current situation,
- b) impact on the decision-making process,
- c) impact on the post-conflict developments.

Impact on the current situation

The discussion on the current situation should be guided by the understanding that environment of reciprocal confidence is important for the conflict resolution. Confidence can provide for a fruitful dialogue between the leaders of the conflicting parties irrespective of the existing disagreements. Shared interests, appreciation of the importance of the conflict resolution for each party and constructive approaches can play an important role for confidence-building.

Meanwhile, trust between the parties would be incomplete without a dialogue between the respective societies and people to people contacts regardless of the level of confidence between the leaders of the parties and instruments utilized towards that end. It is very important on one hand not to underestimate, and on the other not to overestimate the importance and role of such contacts.

In discussion of the established democracies it is important to bear in mind that the role and influence of the people's diplomacy is significant since the level of the authorities' accountability to the people is high. The public's voice is heard by the decision-makers in these societies, and has certain influence over the political processes.

The role of the people's diplomacy should also not be overlooked in the case of the fledgling, developing democracies but in the latter case it is of less importance than in the case of countries with the established democracies.

Nevertheless, in both of those cases the public perceptions are highly influenced by the emotional mood of a given society. People to people contacts, acquaintance with a vis-à-vis party and promotion of the newly-acquired perceptions can secure significant efficiency. Needless to say that it is not the only sufficient factor for the conflict resolution; meanwhile, the long-term and comprehensive settlement shall not be possible without civil society engagement.

The civil society activities in the current circumstances provide an ample opportunity for the expansion of the atmosphere of confidence, which in its turn exercises a derivative influence over confidence-building in a larger sense.

Impact on the decision-making process

Any given society with an unresolved conflict consists of the more bellicose "hawks" and proponents of peace. It is much more difficult for the authorities of countries with a fledgling democracy to make decisions not so much appreciable for their wider public, to consent to jumpstarting a process of conflict resolution if the hawks play a significant role in a given society. Therefore, the authorities ought to receive proper public mandate and perception of it in order to be led by the long-term interests of the State in pursuing non-populist

options. The functioning civil society can greatly contribute to safeguarding such an environment.

At the same time, if the authorities themselves for this or that reason adopt a “hawkish” posturing, a well-functioning civil society and its proper actions can provide for an opportunity to counterbalance the authorities in a wider public context.

The authorities, of course, always need generation of new ideas and approaches, and here the civil society can also make its contribution. New ideas and approaches worth of the political decision-makers’ attention can be bred at the meetings of the non-governmental organizations and analysts. Ultimately, the representatives of the civil society are quite unrestrained in their contacts, which in itself provides for an opportunity for such brainstorming sessions.

Impact on the post-conflict developments

Any conflict resolution process at the post-conflict stage contains a danger of evolving into a new conflict. Any, even accidental violation of an agreement reached by a party to the conflict can ignite a “domino effect.” In this context the civil society institutes play the role of important “bridges” that can prevent tension and consolidate post-conflict reconciliation through to their joint work with the respective parties. Under such circumstances they undertake the role “firefighters”, and of those, who instill confidence.

Ultimately, at the post-conflict stage they become the pioneers, who demonstrate that people to people contacts and cordial relations are possible. In doing that

they should rely on the existing partnerships and their experience with the respective party.

2. Serious evaluation of the domestic situation of the conflicting parties and of their sensitivities towards possible transformations

It should be clearly understood that domestic political situation of the conflicting parties may contribute to the development of the role of the civil society in the process of conflict settlement but it can also become an obstacle to that.

From this perspective one should note that we have run into different situations at the different stages of the Karabakh conflict resolution. If we try to touch upon the current state of affairs we can observe the following: a dialogue between the societies is difficult to build because of the state of affairs in Azerbaijan. Harassment of the civil activists, representatives of the NGOs involved in peacebuilding, mass media, and bloggers is significantly entangling the process. Moreover, there are currently no signals from which one can conclude that a significant improvement of the situation in this context might be expected.

3. Principle “Do no harm”, or what is not allowed

It is important to consider a number of principles in the process of designing, approving and implementing the so-called *Track II* projects by the actors and representatives of the civil society in the process of the conflict resolution:

1. Any attempts to serve the interest of the counter party or parties to the conflict shall be possibly

avoided. There are quite a few examples to that extent, and if we try to compressively address them among the most prevalent issues one can note instances, when NGOs from Armenia participated in or in some cases even initiated themselves projects that neglected Karabakh as a party. Such projects, regardless of their content, proceedings and outcomes, grist directly to the Azerbaijani propaganda mill since in no shape or way they reflect the Karabakhi approaches, positions and participation, thus violating not only ethical and human norms but also general logics of both these negotiations and peace-building process. Improper application of the “shock effect” approach at the designing or implementation stage of certain projects can be considered as a second instance to that effect. Specifically, when a project is not grounded in and aimed at such objectives as facilitation of the confidence-building measures or development of dialogue between the parties to the conflict but, quite to the contrary, is aimed at yielding swift and extreme reactions because of the “shock effect”, which the initiators in their turn try then to “sell” to the donors. The enumeration of such instances may go on but we will limit ourselves with these examples.

2. The idea of a “covert project” should be avoided, namely designing and implementing such projects that are not accessible for the larger public but implemented with a most possibly hidden agenda and arcane content. Irrespective of the objectives pursued through implementation of such projects,

they veil themselves in impertinent environment of secrecy that results in inverse public perceptions bringing up the following question as a matter of principle: “What you have there to conceal..?” Therefore, such cases breed distrust to the peacebuilding activities in general. Hence, transparency of these projects is of utmost importance.

3. Designing and implementing projects that are totally disconnected from reality, and based on an abstract element out of actual context, which at best look ludicrous.

This list can go on but we will limit ourselves with what has already been said.

Practice demonstrates that disregard of the aforementioned principles harms both the efficiency of the project designed by a given donor and peacebuilding process in general.

4. The civil society instruments in the context of the abovementioned issue

Instruments utilized by the representatives of the civil society in the process of conflict resolution can be classified in a number of groups, and here we enumerate the most important ones:

- firstly, analytical projects that target and pursue the objective of supporting the authorities of the conflicting parties through the development of new ideas;
- secondly, joint projects implemented by the NGOs in various areas. Such projects tend to influence, directly or indirectly, their respective societies by attempting to

increase and promote to a wider extent mutual confidence;

– thirdly, projects that facilitate “expansion of the context.” Studying some aspects of a conflict in a wider context lets the participants to form a perception that their conflict is not the most difficult one. Other instances of conflict settlement edify them that their conflict may also be resolved. Joint inquiry into other conflicts by the experts of the parties to the Karabakh conflict can be an example to follow.

5. Assessment of the situation, best practices and proposals in the context of the Karabakh conflict

The situation can be estimated as of median efficiency. This assessment is conditioned by the following: there are, on one hand, civil society institutes, whose representatives rather actively work in peacebuilding, conflict transformation and other areas both at the stages of designing and implementing projects. From this perspective their active work for years can be definitely viewed positive. However, taking into account the current domestic situation in Azerbaijan and all risks stemming thereof, it can be registered that that efficiency contains a factor of risk and is subject to limitations, which we witness today.

On the other hand, one is mistaken and unrealistic to say that societies of the conflicting parties succeeded in reaching such a transformation that should result in a victory of proponents of peace over “hawks.” Hence, in accordance to this criterion the situation may again be estimated as of median efficiency.

Thirdly, there is a problem with some donors, who display no desire to fund the so-called creative or innovative projects. Such donors mainly limit themselves by concentrating in general on the traditional formats, such as seminars, conferences, and so on that in the preceding years had to a certain extent exhausted themselves both by their sheer number of being held, and with their lack of efficiency. Those means have also exhausted themselves to a certain extent since they metamorphose into a format of a club that includes a narrow stratum of a society, which breeds an environment of distrust and turns it into a “covert project.”

It is important to encourage the mass media engagement in the peacebuilding projects. Through such an engagement the influence over a given society will significantly expand.

It is necessary to secure diversity of the actors and social strata involved in the process.

Taking into account the Soviet past of Armenia and Azerbaijan as well as instances of peaceful coexistence of the representatives of the two nations out of this region, it is important to indicate positive examples and present those to the wider publics. It is also important to emphasize the common ground for peaceful and good-neighborly relations. In this context the potential of the two diasporas can also be successfully tapped.

Despite the distance traveled and “no war – no peace” formula, it is necessary to register that in the context of our conflict the full potential of the civil society has not yet been tapped. It is also important to

ensure communication between the civil society institutes and mediators throughout the conflict resolution process.

In conclusion, we can establish that projects designed, proposed and implemented by the civil society institutes shall to a certain extent be disposed towards building and developing the environment of trust between the conflicting parties. From this perspective the project proposal initiatives shall be categorized into two (typological) groups.

The first group consists of project that shall tend to neutralize current negative factors (*e.g.*, public initiatives of withdrawal of snipers, establishment of investigation mechanisms for incidents on the line of contact, monitoring of the statements by the high-level officials of the conflicting parties to reveal hate speech, xenophobic and violent ostentations. Conclusions of such a monitoring can subsequently be referred to the appropriate international organizations, such as the Council of Europe, calling upon them to undertake necessary measures to discourage those manifestations).

The second group consists of projects that shall tend to promote contacts between the societies and their various segments (including relevant specialized groups) of the respective conflicting parties, point out and endorse positive memories of each other, establish new positive precedents to that effect, and widely disseminate information of all that taking advantage of the media resources.

All possible efforts should be taken in order to actively engage the civil society institutes of the Nagorno Karabakh Republic while safeguarding parallel

launching and implementation of the projects in both of those categories.

TRACK II DIPLOMACY FOR THE KARABAKH CONFLICT: WHY IT IS IMPORTANT UNDER THE NEW CIRCUMSTANCES

*By Sergey Minasyan, PhD in Political Science,
Deputy Director of the “Caucasus Institute” Endowment*

The issue of Track II diplomacy as a factor for the resolution of the Karabakh conflict is becoming more topical from year to year since the long-standing unresolved status of the conflict as well as the lack of communication channels between the elites and societies of the conflicting parties make urgent the establishment of such relations. This factor is becoming even more important also against the recent background of escalating pressure of the Azerbaijani authorities on the local civil society, which displays a clear tendency to intensify even further.

It is well-known that May 12, 2014 marked the twentieth anniversary of the cease-fire regime that had been established due to the mediation efforts by the Russian Federation. The document was signed by the all parties to the conflict, i.e. Defense Ministers of the Republic of Armenia and Azerbaijan, as well as the Commander of the Nagorno Karabakh Defense Army. It

has already been for over twenty years that this fragile peace is maintained, and the negotiations are being conducted without any significant progress.

The situation that resulted in the Karabakh conflict area in the preceding more than twenty years can be elucidated by a number of factors. Azerbaijan has in recent years accelerated the pace of the arms race by large-scale acquisitions of offensive armaments. Armenia is in its turn capable and possesses different means (including through the framework of its strategic partnership with the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and Russian Federation) to maintain the balance of military-technical power on the line of contact, and that is a major factor in the preservation of the fragile cease-fire regime. The presence of the international mechanisms and, especially, engagement of the OSCE Minsk Group Co-Chairs in the regional security issues is yet another important factor for the maintenance of the cease-fire regime and status quo. In this context it is an important feature of the OSCE Minsk Group that while the Co-Chairing countries have divergent positions on a number of international and regional issues, they share the same views on the issues related to the Karabakh conflict resolution and, especially, on the inadmissibility of the resumption of military hostilities. Disagreements between Russia, France and the U.S. over the Russian-Georgian conflict of 2008, or the Ukrainian events of 2013-2014 have not, however, exhausted the Minsk Group format, which remains the unique platform for the ongoing contacts between Moscow and the West on the pertinent issues of the world politics.

There are certainly instances, when besides joint statements a mediator pursues unilateral course of actions, as the American Co-Chair J. Warlick did in May 2014. Speaking at the Carnegie Center in Washington, D.C. he presented his own vision for the conflict resolution, which, obviously, was rather a presentation of the U.S. administration's official position. This unilateral statement by J. Warlick's was driven by the twentieth anniversary of the truce and aggravation of the Russian-American relations. On May 11, 2014 the Co-Chairs made a new tri-partite statement that in essence recited approaches developed in the framework of the Madrid principles; the statement reiterated that neither format, nor basic parameters of the conflict have changed in recent twenty years. In any case both the Armenian and Azerbaijani sides should rather opt for the preservation of the status quo until the eventual settlement of the conflict. The ultimate peace is not possible unless the conflicting parties display a joint vision for the conflict resolution, which in its turn is not possible without constant contacts between the civil society institutes, experts and journalists, i.e. it is not possible without Track II diplomacy.

Fully-fledged communication through the Track II diplomacy channels is, however, hindered since people in Azerbaijan involved to a certain extent in the process of a dialogue are being persecuted and put under strong pressure by the Azerbaijani authorities. Moreover, the noteworthy geopolitical confrontation and regional rearrangements provide some authorities with an ample opportunity to take advantage of the situation and exercise stronger measures against their political

opponents and representatives of the civil society striving to be independent, which is something that we witness in Azerbaijan. Amid the deterioration of the Ukrainian crisis the Azerbaijani authorities embarked upon the Central Asian path, and further centralized their authoritarian system of governance. It is further encouraged by the structure of the Azerbaijani economy, which by 90 per cent directly or indirectly benefits from oil revenues.

Thus, since April 2014 Azerbaijan has launched a campaign of harassment and persecution against an already small number of its civil society representatives, targeting people who over the recent years had been involved in the process of the Armenian-Azerbaijani dialogue seeking a compromise solution. It resulted in the decisions made at the highest level of the political leadership to detain or exercise severe pressure to a number of well-known figures such as R. Mirkadirov, who was extradited from Turkey to Azerbaijan, Arif and Leyla Yunuses, et al. These actions were taken against the background of the well-known initiatives by the American Co-Chair, and J. Warlick's call to promote contacts at the level of the Track II diplomacy were primarily addressing the Azerbaijani leadership, which was trying to take advantage of the tensions in the Russian-American relations in order to resolve its domestic problems and get rid of some unwanted public and political personalities. Such a rigid policy of I. Aliyev against non-governmental sector is most likely expounded by the certain impunity environment the Azerbaijani leadership enjoyed attempting to capitalize on the opportunity of geopolitical maneuvering between

Russia and the West, or at least by the silent consent of the major centers of power. Of course, some flimsy reactions followed, and critical statements have been made by the U.S. and France. For instance, the French President F. Hollande, while being hosted in Baku on a regional visit, insisted on holding a meeting with Leyla Yunus, and during his State visit to Armenia F. Holland once again called upon the societies of the conflicting parties to forge reciprocal contacts.

The U.S. Department of State also aired criticism towards Baku in May 2014, and the U.S. Ambassador to Azerbaijan Richard Morningstar voiced veiled threats towards Azerbaijani authorities speaking of a possibility of a repetition of *Maidan* anew in Baku. It is obvious that the Azerbaijani authorities have not currently paid any attention to these threats yet. Moreover, the official Baku at the highest level introduced tension and even came up with moralizing sermons directed at the western diplomats. For instance, the Head of the Azerbaijani President's Administration Ramiz Mehtiyev strongly criticized the US Ambassador reproaching the latter for unprofessionalism and meddling into the internal affairs of Azerbaijan and, meanwhile, criticized the U.S. foreign policy at large in the post-Soviet space. As R. Mekhtiev said, "It is clear that the outlook of Ambassador Morningstar and those who are directly in charge of his activities is stuck in the past and is in contrast with the times. The multi-polar world requires eschewing colonial thinking".

Against this background it is obvious that the Track II diplomacy in the context of the Karabakh conflict has certainly reached a crisis. But that does not

mean that it should be abandoned; on the contrary, as long as the situation over this issue would get more complicated in Azerbaijan both Armenia and Nagorno Karabakh should increasingly insist on the continuation and intensification of this format. It stems from the interests of all conflicting parties since sooner or later we shall establish normal relations with neighbors, and that can be achieved by proper use of the Track II diplomacy format in order to encourage an open and transparent dialogue between the Armenian and Azerbaijani elites and societies.

WHAT MAKES COOPERATION EXPERIENCE
WITH THE AZERBAIJANI EXPERTS, SCHOLARS
AND REPRESENTATIVES OF THE NON-
GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS USEFUL

Stepan Grigoryan

*Head of the Analytical Center for Globalisation and
Regional Cooperation*

At the outset I would like to say a few words on the situation and developments around the Nagorno Karabakh conflict in the course of the last three years.

First, I should note with regret that the process of negotiations conducted for many years under the framework of the Minsk Group has been frozen since the beginning of 2012 and up to date.

Second, the very fact that after the break of nearly two years (January 2012 – November 2013) the Presidents of Armenia and Azerbaijan met in Vienna (November 2013) and Sochi (August 2014) is, of course, positive.

Third, the process of negotiations has, nevertheless, reached an impasse and even the Vienna and Sochi meetings between the Presidents of Armenia and Azerbaijan could not result in revival of the process.

Fourth, the last three years have been marked by the unprecedentedly high level of increase in tension both along the Line-of-Contact between the Nagorno Karabakh Defense Forces and Azerbaijani Army and at the Noyemberyan section of the Armenian-Azerbaijani border. The very fact that in the course of ten days from the end of July to early August of 2014 the losses of the servicemen on both sides were equal to those suffered during the whole year of 2013 speaks for itself.

Fifth, the ongoing militarization of the South Caucasus initiated by Azerbaijan is a matter of concern. Arms sales of modern strategic and offensive weaponry worth US\$ billions to Azerbaijan by Russia, which is Armenia's strategic partner, is yet another matter of concern.

Sixth, there is obviously distrust between the parties to the conflict, and it is deteriorating both at the official level and between the citizens of Armenia and Azerbaijan as well as citizens of Nagorno Karabakh and Azerbaijan.

Seventh, it recently evinced that international mediators, namely the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group (U.S., France and Russia), lack joint approach and perspective on the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict. Thus, it could be seen by a naked eye that Russia is not in a hurry with the conflict settlement, whereas the U.S. and France are more inclined to the settlement of this conflict but do not know how to materialize their desire. They also do not possess serious levers of influence in the region of South Caucasus.

What is to be done, and what are the major challenges that Armenia and Nagorno Karabakh face?

It appears to us that in this situation the authorities of Armenia and Nagorno Karabakh should take every possible measure in order to prevent disintegration of the OSCE Minsk Group format. It is in the framework of this very format that the Madrid principles had been elaborated, which stipulated the people's right to self-determination and referendum to be held in Nagorno Karabakh. Besides that the major actors of that format, namely the U.S., France and Russia, are the countries that fully and rather objectively grasp the Karabakh conflict. The situation may certainly alter in the case of Russia, and in due course Russia may take a pro-Azerbaijani stance on the Nagorno Karabakh issue with a view of dragging Azerbaijan into Eurasian integration. For that reason all attempts to transpose this conflict resolution process to other formats (such as the UN or Council of Europe), where the decisions may be made by the countries' majority vote and people's right to self-determination may be depreciated, ought to be undesirable for the Armenian parties of the conflict. Armenia shall continue with its policy of non-recognition of Nagorno Karabakh as long as there is a possibility to continue negotiations in the framework of the OSCE Minsk group. Moreover, the official Yerevan shall not shy away of demonstrating its willingness to commence negotiations in the framework of the OSCE Minsk Group as well as to display its willingness to make compromises in the course of the conflict settlement. Such a position will strengthen Armenia's standing in the international arena and will reveal to the international community Baku's unwillingness to make a compromise.

Nowadays Armenia and Nagorno Karabakh face numerous challenges and threats – starting from the possible aggression of Azerbaijan (in current situation its probability is not great but we still shall always take this factor into account), and Russia’s toughening policy in the post-Soviet space (that may lead to the repetition of the Kars Province history, when Russia ignored the Armenian views and granted the region to Turkey), and up to the fading of the Armenian sovereignty because of its integration to the Eurasian Union, which may incidentally weaken Armenia’s influence on the Nagorno Karabakh conflict resolution.

Let us now address the role of the analysts, scholars, representatives of non-governmental organizations of Armenia, Nagorno Karabakh and Azerbaijan in the context of the Karabakh conflict resolution. We have always highly valued cooperation of the analysts, scholars and NGO representatives since such cooperation may build confidence between the conflicting parties and support the conflict resolution. The significance of civil society is increasing because the contacts between Armenians and Azerbaijanis have sharply decreased since the beginning of the Karabakh conflict in 1990s, the Armenian-Azerbaijani border has been closed for years, and the Line-of-contact between the Azerbaijani Army and Nagorno Karabakh Defense Forces resembles a battlefield. Moreover, it is difficult to imagine how even the best settlement of the Karabakh conflict can be implemented in the environment of hatred, propaganda of mutual hostility and distrust. Unfortunately, distrust is strong not only between the official circles but also between Armenian and

Azerbaijani citizens. For that reason unofficial dialogue between the Armenian and Azerbaijani civil society institutions may become an effective mechanism to push the authorities from the bottom in order to find mutually acceptable solutions for the NK issue.

Since 2004 the Analytical Center for Globalization and Regional Cooperation (ACGRC) has implemented a significant number of projects with participation of the Armenian and Azerbaijani experts, scholars, representatives of the civil society organizations and think tanks. Various events have been organized, such as conferences, seminars, round tables, workshops and TV programs in Yerevan, as well as in Tbilisi, Istanbul and Kiev. The shape of those events could have been bilateral (Armenian-Azerbaijani) and multilateral (Armenian-Azerbaijani-Georgian, Armenian-Azerbaijani-Turkish, as well as formats envisaging participation of the representatives from Russia, European and other States). It is also important to pay attention to the topics we have chosen for our events. We had not limited ourselves by the issues related to the Karabakh and other conflicts but also had had events dedicated to the European integration and programs implemented by the European Union in the South Caucasus (such as the Eastern Partnership). Besides that we focused on the regional security issues, cooperation with NATO, Armenian-Turkish relations and processes unfolding in the post-Soviet area. The historical heritage of the South Caucasus nations, experience of the European countries in overcoming historical problems, tolerance and diligence education in

our societies were noteworthy topics of the discussions held.

The ACGRC and its Azerbaijani partners jointly published books and booklets as well as issued joint statements. In 2010, for instance, the ACGRC and Azerbaijani organization “The Third View” jointly raised the issue of the exigent need to withdraw snipers from the Line-of-Contact between the Nagorno Karabakh Defense Forces and Azerbaijani Army as well as from the Noyemberyan section of the Armenian-Azerbaijani border. And it is especially important as Azerbaijan is the very party that turns down the proposal to withdraw snipers. Meanwhile, it is apparently one of the most important issues that may have an impact if resolved on building confidence between the parties. It is obvious that the very fact of servicemen being shot by snipers decreases the prospects for negotiated settlement of the conflict in the forthcoming future.

Besides that the ACGRC experts took part in a number of conferences dedicated to the resolution of the South Caucasian and other conflicts such as the format initiated by the Austrian Defense Ministry, the Geneva Process of the Swiss Foreign Ministry etc.

Our Centre, jointly with its Azerbaijani partners, conducted most substantial talks in order to strengthen the civil society influence (the civil diplomacy) in the international organizations, first and foremost, in the OSCE and EU as well as with the diplomatic circles of various European countries. For instance we handed papers on the possible methods for the peaceful settlement of the Karabakh conflict to the official representatives of the nations to preside over the OSCE

and EU in this or that year. Those “Civil diplomacy” undertakings resulted in inclusion of the issues such as building environment of confidence, withdrawal of snipers, implementation of joint initiatives among the priorities of the States presiding in recent years over the OSCE (Kazakhstan, Lithuania, Ukraine) and EU (Lithuania). For instance, at the end of 2013 Didier Burkhalter, Swiss Federal Councilor and OSCE 2014 Chairperson-in-Office stated that Switzerland in its capacity of the OSCE CiO would seek opportunities to promote dialogue and confidence-building measures between the parties of the Karabakh conflict, and would actively support and strengthen the existing mediation mechanisms such as the OSCE Minsk Group process. “Besides that Switzerland will try to facilitate people to people contacts and support civil society projects in the region”, he said. I deem it very important that during the Swiss OSCE Chairmanship-in-Office confidence-building measures have been emphasized in the context of the Karabakh conflict. Indeed, the high degree of distrust between the parties of the Karabakh conflict and lack of people to people contacts hinder achievement of the tangible agreements in the talks conducted under the OSCE Minsk Group framework.

Nagorno Karabakh has not been a fully-fledged party to the OSCE Minsk Group negotiations process for years. In our view, it will be difficult to achieve real progress in the conflict resolution process without participation of the Nagorno Karabakh representatives. Clearly, it will be just impossible to make a final decision on Nagorno Karabakh without participation and approval of the people directly involved in the conflict.

The Armenian diplomatic efforts shall intensify in order to solve that issue, so that the views of the elected authorities of Nagorno Karabakh are taken into account. It shall be done both through the visits of the OSCE Minsk Group Co-Chairs to Stepanakert (that have already been taking in the course of last 3-4 years) and by engaging the elected representatives of Nagorno Karabakh in the process of negotiations. In the context of Nagorno Karabakh conflict Azerbaijan shall discard its policy of non-recognition Karabakh. Hindering various initiatives related to Nagorno Karabakh, including the ones of purely humanitarian nature, declaring the citizens and Members of Parliaments of various States personae non gratae only for visiting Karabakh does not facilitate the process of negotiations and enhances the distrust of conflicting parties towards each other. Therefore, we believe that a bilateral format in which the representatives of the non-governmental sectors of Azerbaijan and Nagorno Karabakh shall take part may be an interesting one and contribute positively to the process.

A number of projects that target common interests should be implemented to shift the situation around the Nagorno Karabakh conflict; at the moment, unfortunately, the Azerbaijani leadership rejects any joint initiative by laying down preconditions to Armenia.

For instance, reinstatement of the Sadakhlo market located between Armenia, Georgia and Azerbaijan can promote trade and economic cooperation and connect people of divided societies. This idea can be implemented in a view of the policy pursued by the new Georgian Government. Joint water projects in Nagorno

Karabakh, such as renovation of the Sarsang water reservoir can also significantly alter environment in the zone of conflict.

In conclusion, let us also pay attention to a true advantage that Armenia and Nagorno Karabakh have vis-à-vis Azerbaijan in this conflict, which is the high level of freedoms enjoyed in Armenia and Nagorno Karabakh. Irrespective of the existing problems the political opposition, mass media, NGOs and numerous experts nowadays act quite freely in Armenia in various fields such as environment, human rights, regional issues and conflict resolution, women's rights. These very freedoms enable Armenia to position itself in the international arena more positively than Azerbaijan, which employs the oil and gas card in international politics. I strongly believe that Armenian authorities should do everything not to undermine those freedoms in the sector of civil and people's diplomacy, which partly compensates for the lack of oil and gas reserves. Experts, non-governmental organizations and think tanks dealing inter alia with the Nagorno Karabakh issue are a serious backup to Armenian diplomacy, one that should be strengthened and developed.

WHO WILL NEED ARMENIAN-AZERBAIJANI
PROJECTS AFTER 2014
WHY WE, OR WHO WE ARE

Laura Baghdasaryan
Head, “Region” Research Center

It all started when we, the “Region” research center and Institute for Peace and Democracy, our long-lasting partner organization in Azerbaijan, and our joint projects were subjected to the “espionage accident” by the Azerbaijani authorities.

Detentions of the three participants of our projects – journalist Rauf Mirkadirov, later on Leyla Yunus, Head of the Institute for Peace and Democracy, followed by her husband Arif Yunus, Head of the Institute’s Conflict Studies and Migration Section, and charging them with extremely grave crimes, thwarted not only our but also other joint activities of the Armenian and Azerbaijani organizations.

Although the chain of politically motivated detentions and convictions to various terms of the NGO representatives had started in 2013, immediately after the presidential elections in Azerbaijan, this year’s Azerbaijani domestic punitive wave run into an unprecedented wide-range wave of international reaction

– from condemnation and harsh statements to diplomatically-worded urges and calls. In both of those cases the international community demanded immediate release of all detainees (our partner Leyla Yunus claimed that even without counting her and her spouse their number exceeded 100), and implementation of all the internationally undertaken commitments in the area of protection of human rights and freedoms. All the detainees, including our partners, were recognized as prisoners of conscience.

However, no added value has been registered from the clash of those two waves, and up to this date no tangible results have been gained, although the declarations had been made not only by the international human rights organizations, which have always been despised by Azerbaijan because of their never-ending criticism, but also on behalf of the Governments and European structures, which could not essentially be disregarded by Azerbaijan. The preceding months of domestic oppression coincided with the six-month presidency of Azerbaijan in the Committee of Ministers of the Council of Europe.

A number of the so-called gestures of humanitarian nature were taken by the Azerbaijani authorities: they authorized a two-day release of Rauf Mirkadirov, who was charged with espionage, to take part in his father's funeral; Hilal Mamedov, journalist and editor of the *Talishi Sabo* newspaper, who had already been imprisoned for more than two years on the charges of espionage for Iran, was recently allowed to participate in his daughter's wedding. They took part in those events and upon that returned to their detention

facilities. Out of 84 prisoners who were released following the October amnesty four had been recognized political prisoners, although they are not widely known public figures but young activists.

At the outset it looked like the objective of the Azerbaijani authorities was merely to sever completely the ties between Armenian and Azerbaijani organizations, an objective that by and large was not news at all.

On various occasions and by various methods, such as statements, “black lists” of foreign citizens and even the representatives of international organizations, and by other exotic means Azerbaijan consistently let others know that it does not accept, finds inefficient and plainly opposes any interaction with the Armenian side be that a cultural event or people to people contacts between societies or any other kind of cooperation unless the Karabakh conflict is settled. The societal circles working with Armenians voiced domestically the following response: if the country’s authorities could have met with Armenians in the framework of various official events, why journalists, experts, human rights defenders could not do the same? In the preceding years the most severe punishment for cooperation with Armenians had been to label this or that figure a traitor but such propaganda campaigns faded away shortly, everything got back on track, and the joint work went on. The criticism towards those, who cooperated with Armenians was a kind of domestic routine, and did not bring about any legal consequences. The cooperation with Armenians was not legislatively prohibited but it was obvious that representatives of the Azerbaijani

NGOs could have been punished for that at a given and needed moment. The Azerbaijani authorities considered that cooperation a kind of a hidden trump card that could be brought up at any “opportune” moment.

Yet this time the detention of our partners on charges of espionage for Armenia had a cold shower effect on the rest. It had such an effect since, first, the charges put forth were far-fetched, redundant and baseless from the legal point of view, and it would be difficult to retract those charges in the environment of legal arbitrariness (and nobody would take into account those retractions); second, at the detention facilities our partners were treated with an unusual cruelty that culminated in the beating of Leyla Yunus by the employee of detention facility and month-long denial of access to the necessary medical treatment *etc.* Arif Yunus is subjected to the strictest isolation, and Azerbaijani media has not reported anything of him. Rauf Mirkadirov’s lawyer stated that there were numerous instances of violation of his client’s right for legal defense. Several cases of intimidation of the lawyers concerned were also reported.

Later it transpired that the issue was not only about Armenian-Azerbaijani cooperation but the NGOs *per se*, which were transforming into the most serious and leading force against the authorities while the opposition was substantially oppressed and weakened. The campaign against the Azerbaijani NGOs is officially publicized as measures to strengthen security of the country that resulted in the course of a month or two in an unexpected and sudden “uncovering” of journalists, human rights defenders, lawyers and other people well-

known abroad as arms and drug dealers and all kinds of criminals. Civil society figures and human rights defenders that had never had any liaisons with the Armenian organizations nor implemented any joint projects with them were detained. The most recognized and prominent part of the Azerbaijani NGO sector was paralyzed.

It transpired that detention of our partners and suspension of joint Armenian-Azerbaijani projects at large were an integral element of a greater process of demolition of the most active segment of the Azerbaijani NGO sector. At this moment there is no “Leyla Yunus-Arif Yunus-Rauf Mirkadirov” distinct sensationalist tale of espionage and treason as the general scheme of repression itself is sensational and unprecedented. The charges of espionage for Armenians against our partners had been “shelved in drawers” and brought up with delay – in case of Rauf Mirkadirov with delay of 5-6 years (the formal indictment mentioned that Mirkadirov’s treason against the state dates back to 2008-2009), and in case of Mr. and Mrs. Yunus it runs a course of decades (approximately such a language is used in the bill of indictment). It was also announced that they had established a whole spy ring in Azerbaijan, contributed to the promotion of the Armenian views in Azerbaijan that increasingly gained more supporters. And this was not the whole story. Mr. and Mrs. Yunus in their capacity of NGO governors were charged with a whole “bundle” of accusations put forth against the representatives of other NGOs such as financial fraud, abuse of power, and swindle.

Joint projects of our Center with the Azerbaijani side had essentially been directed to study discourses circulating about each other in the Armenian and Azerbaijani societies. We had also implemented media communication programs with participation of the Armenian and Azerbaijani media representatives and individual experts. In the course of several years we had organized online interviews with the participation of the Armenian and Azerbaijani media representatives, internet discussions on the topical international processes and events with participation of the experts from various countries including Azerbaijan, video stories and videoconferences on the web pages of our Center (www.caucasusjournalists.net, www.regioncenter.info), and from 2012 on the joint internet platform called “Public dialogues” (www.publicdialogues.info). It had worked actively just for a year and a half, and it had already aspired to become the permanent conduit for the Armenian-Azerbaijani internet communication, by means of which one could have gotten “first hand” information on the various aspects of life of the two societies.

Although since the detention of our partners the website has not been updated as it used to be (*i.e.* postings prepared by the two sides to address the same issue) it is still available for visitors.

Those who would study the website would still wish to understand “what exactly was wrong with its founders” to make them jailed in Azerbaijan as well as for our Center to be so straightforwardly designated by the Azerbaijani authorities as a proxy structure of the Armenian special services. I should disappoint onlookers

in advance: there were no “hot potatoes” in it because there was no accord between the sides on the matters of principle. There were instances of a civilized debate, and principled agreement that guided cooperation of the Armenian and Azerbaijani media organizations (up to 19 diverse outlets) with us was to present the information to their own audiences without distortions and propagandistic comments.

Personalities of Arif and Leyla Yunuses were another outstanding feature of our project. They both are well-recognized figures in Azerbaijan and abroad. Before her detention Leyla Yunus had primarily been known for the human rights activities. She had been famed as one of the most outspoken human rights defenders from the opposition camp who refused to have any dealings with the authorities. Obviously, in the course of long years of her activities she had managed to gather a whole bunch of people who got “unfriendly” to her both among the authorities and her own people. And the latter is a specific tale of “conformists and non-conformists” that is alike other similar tales at every other place and every other country.

THE FUTURE OF THE ARMENIAN-AZERBAIJANI CIVIL SOCIETY COOPERATION

On October 22-24 Nils Muižnieks, the Council of Europe’s Commissioner for Human rights, visited Baku. In the statement made on that occasion he noted that his visit was prompted by the fact that practically all Azerbaijani partners who had been collaborating with his

office were detained, which “made human rights work virtually impossible in the country.”

That was one of the high-ranking European officials’ regular visits devoted to the Azerbaijani domestic developments in the course of the preceding half a year.

Indeed, as the year started Azerbaijan formally adopted legislative amendments on NGOs and grants, which rendered the working arrangements of the past obsolete. The amendments introduced into the laws “regarding Non-Governmental Organizations (Societal Unions and Endowments)” and “regarding Grants” adopted early this year seriously restricted NGOs transforming them effectively into buffoons and stooges of the Government totally dependent on the whim of this or that particular official. Besides that, fines set on the NGOs for bookkeeping infringements exceeded fines defined for private limited companies for similar infringements. NGOs should also regularly report to the relevant division of the Ministry of Justice the information on their human resources replacements *etc.*

On October 18 the new amendments regarding the foreign donors were introduced into the aforementioned laws. In accordance to those new requirements NGOs should undergo through three stages of filtering in order to operate in Azerbaijan: first, they should receive a permission to conduct donor activities, then permission for their intended projects in a view of their compliance with the Azerbaijani interests and needs. And at the third stage a specific NGO and its particular grant should be approved.

Projects related to human rights and Armenian-Azerbaijani cooperation apparently will not be approved, and international organizations dealing with conflict transformation will be denied access to Azerbaijan.

Now we can register that the perspectives of cooperation between the societies of Armenia and Azerbaijan are more than obvious – there will be no cooperation. If we ought to be less realistic and more optimistic we could put it milder – and say that its future is yet unclear.

An Azerbaijani journalist with whom I was acquainted wrote to me on *Facebook*: “Why do you need to cooperate with us? Why are you so concerned about our domestic issues?” Incidentally, as far as I know he took part in a number of the Armenian-Azerbaijani meetings organized in the framework of training programs by other organizations. In the course of those trainings the Armenian and Azerbaijani journalists were taught how to cover conflicts without further inflicting animosity discourse on a societal level. And to be honest, there is no response to that question also for us, for Armenians.

THE PAST AND PRESENT STAGES OF THE ARMENIAN-AZERBAIJANI DIALOGUE

Boris Navasardyan
President of the Yerevan Press Club

We have always been actively involved in the implementation of projects related to the Armenian-Azerbaijani relations and Nagorno Karabakh conflict. I will try to present various stages of our activities, which differ significantly from each other, and were conditioned by the relevant objective reality.

In 1996 we launched our activities in this direction, and 1996-1998 constituted its first stage. First of all it was characterized by the fact that we considered both the Karabakh conflict and Armenian-Azerbaijani relations in the context of the South Caucasus regional developments, and we did not single out Armenian-Azerbaijani dialogue *per se*. It was a very important stage since it provided us with an opportunity to get closely acquainted with the various individuals involved, problems and issues at stake. The initial contacts laid ground for the forthcoming activities.

I should admit that the stage of 1999-2001 was a more exciting one since in that period significant developments were unfolding at the diplomatic level.

The parties were seriously exploring avenues for the possible settlement, and the expert community, civil society and mass media representatives were able to contribute to the process. We in our turn attempted to take part in the development of the conflict resolution agenda and environment of confidence. At that stage a significant opening of the two country's mass media was probably an achievement of our, and irrespective of the intonation in which that information was presented, it provided the two societies with an opportunity to get a better understanding of each other. It obviously resulted not only from our activities but also from a number of projects implemented both by the international organizations and other regional civil society institutions.

The conclusion of that stage was rather sad as we ascertained that it would be incorrect to tag our work as the citizen or people's diplomacy. In fact it did not play such a role for the reasons beyond our control. It was largely caused by the cessation of the decisive diplomatic efforts to reach any kind of agreement in 2001.

The civil society and expert community involvement, and the very notion of the "citizen diplomacy" are rendered useless unless there is an official desire to reach tangible results. The Track Two diplomacy should complement and support the official policy but in described circumstances it runs counter to the political processes and against the prevailing trends.

The causes of the failing diplomatic efforts were obvious. The parties ascertained that they could not trust each other, and therefore an open, constructive conflict

resolution dialogue was any more possible, and it even did not matter how hard the international mediators tried to facilitate the process.

Meanwhile, the work on the possible conflict resolution models went on. I should admit that the particular period of 2001-2005 was rather effective mainly due to the activities of the Minsk Group Co-Chairs. Meanwhile, it was not duly reflected in the official positions of the parties. Hence, conflict resolution options were elaborated but the very parties to the conflict knew well in advance that they were not going to utilize any of those options.

Accordingly, in this period we mostly focused on the professional expert work rather than expansion of the dialogue since we were well aware that we could not significantly influence the societies concerned. A contrary process was instigated (and is still going on) to instill hate at the social dimension. Yet our expert activities sustained yielding rather interesting results since we clearly understood the nature of the both Azerbaijani and Armenian political elites, peculiarities of the Nagorno Karabakh's approaches, public opinion emerging among the citizens, state of the media, and its functional patterns as well as transformations of the geopolitical, information and ideological context.

In those years we also tried to shape a trilateral format because we concluded that in many instances the Armenian-Turkish relations were constrained by the position of Azerbaijan, and vice versa – the Turkish factor significantly influenced Armenian-Azerbaijani relations. The dialogue in this new format enabled the participants of our initiatives to grasp those

interdependencies, and their impact on the issues of bilateral character. We arrived to a very interesting conclusion that the Turkish and Azerbaijani sides often disagree with each other, and occasionally we face a disunited tandem. That might not obviously materialize in any direct practical consequences but still was useful to learn in the context of the upcoming activities.

The next stage of our activities covered the period of 2005-2010, which were rather complicated years for the Armenian-Azerbaijani relations. At that stage models elaborated by the Minsk Group Co-Chairs earned severe criticism and rejection in the region itself. Naturally, in such an environment we could have exclusively focused on the research projects. It was at very this stage that we produced a unique hate speech dictionary, which addressed false and unreliable data that mass media and journalists frequently and unintentionally disseminated. We also developed guidelines for those colleagues of our, who wanted to follow high-quality journalism standards in covering complicated and contradictory issues without antagonizing each other.

The stage of 2010-2013 was quite unique since we viewed the Armenian-Azerbaijani relations under the light of the European integration processes in the context of the Eastern Partnership initiative. We attempted to explore avenues for the development of bilateral relations and options to overcome the conflict in the framework of multilateral cooperation under the direct scope of the European integration processes. That period also did not yield any significant results but nevertheless

was an interesting exercise for us, which could also be of use in future.

At this point we are guided by the following benchmarks. From 2014 on the trilateral Armenian-Azerbaijani-Turkish format can get back on track. Despite numerous remaining challenges that format may be promising in order to refresh the agenda because bilateral relations reached an impasse in both of those directions. Should there be any tangible perspectives in any of those directions the engagement of a third party would be detrimental as it was during the “football diplomacy” phase. Yet in the situation of an obvious impasse windows of opportunity may open at the most unexpected places.

Now we need to address the question of what should be avoided. First, we should clearly understand that it is necessary to completely minimize references to the notion of the citizen, or “democratic diplomacy.” Such kind of notion may not exist in the current circumstances in the Armenian-Azerbaijani relations and conflict around Nagorno-Karabakh. We should avoid harboring any naïve illusions of setting ultimate goals for any initiative and understand that a process itself in this case is rather more important.

I have certain reservations regarding the meddling of the inexperienced countries and international structures in this process because any new actor in the framework of this dialogue would intervene bringing in the very same ideas that had been tested and exhausted years ago; such an actor would lack a capability to assess the results those ideas yielded then. The eagerness of such actors occasionally provokes

interest of both donors and other structures, and makes them suddenly appear at the fore of the dialogue thus hindering to a certain extent better-thought and more appropriate initiatives.

We should understand that people engaging in various such events and initiatives quite often pursue objectives rather different than peace and conflict resolution. Their major goal is to grab the chance, attack a particular event and wage information warfare. They just need a topic and occasion of a certain meeting, interaction in order to provoke one more negative image in the media and public perceptions. We should also understand that many of them participate in such kind of initiatives in order to test their anti-Armenian or anti-Azerbaijani arguments, apprehend the reaction and sharpen up their “skill” of unconstructive debate. Those things certainly do not contribute to finding a common ground and solutions.

At the end of the day, one should also comprehend the current situation in Azerbaijan because the major drawbacks to this kind of initiatives are the limitations of our colleagues there. Quite often we exaggerate the role of that dialogue in the persecution to which the Azerbaijani civil society institutions are subjected to. The contacts with Armenians are not the major cause of it, although the specific criminal cases are framed this way. In many instances persecution may be explained by the overall anti-democratic trends in Turkey and Azerbaijan while the Armenian factor is emphasized in order to render the subsequent victim more vulnerable. The public withdraws itself from sympathizing with the one who is persecuted, and

charged with “espionage” for Armenia. In such circumstances individuals and organizations dealing with the protection of human rights and democratic freedoms in Azerbaijan may themselves restrict their interaction with the Armenian colleagues in order to avoid becoming more vulnerable in their major field of activity.

One should comprehend all these factors and in that context value the accumulated knowledge of all those organizations, which worked in that direction and succeeded in building trustworthy partnerships. It is certainly the most important issue since it might be difficult to table and implement any initiative in the currently strained environment unless one enjoys a trustworthy partnership.

It is also necessary to ensure the utmost transparency: any hidden process or mysterious practice (unless those are conditioned by the official negotiations and run parallel to it) are dangerous both to the individuals taking part in it and for the process *per se*.

EXCHANGE OF VIEWS
AT THE CONCLUSION OF THE ROUNDTABLE
CONFERENCE
“THE ROLE OF THE CIVIL SOCIETY IN THE
PEACEFUL CONFLICT RESOLUTION”

*Aram Safaryan,
Political analyst, President of the
“Integration and Development” Think-Tank*

Leaders of the non-governmental organizations that in the course of the preceding years have significantly contributed to and accumulated impressive experience of the people’s diplomacy particularly in the area of the Armenian-Azerbaijani dialogue were invited to take part and deliver their remarks at the Roundtable conference. Their views and forecasts may be extremely important to elucidate the mission of the civil society in this area.

The delivered reports were followed by an exchange of views during which the Roundtable participants were tasked to analyze the perspectives for expansion of the Armenian-Azerbaijani dialogue by the

means of people's diplomacy, and to forecast in which directions it could have been further guided. In this context it was taken into account that the Azerbaijani political leadership in the course of the preceding months had established serious impediments for their non-governmental structures to carry out cooperation projects with their Armenian counterparts.

Hence, two possible avenues emerged to further guide and direct that process: either to find out new topics and resources in order to present international organizations concerned with new joint projects and, in spite of everything, to explore with Azerbaijani counterparts the means to continue the already existing cooperation, or to establish new partnerships, which was one way to proceed; or, to proceed in the direction of establishing a separate, autonomous peacemaking missions within the two societies apart aiming at the self-sustained work of the two countries' NGOs, and conveying the outcome of their activities to the international donor organizations, who in their turn would serve as intermediaries introducing an NGO on one side to the results of the activities of NGOs in the opposite country.

Below we present to your consideration the analysis of the ideas expressed and observations made at the Roundtable conference.

First and foremost, the participants of the Roundtable conference agreed that our society was not well acquainted with the society of our Azerbaijani neighbor. The knowledge based on the information provided exclusively by the Azerbaijani mass media was

perfunctory, and hardly contributed to apprehending and embracing processes unfolding there.

There were two predominant and incompatible schools of thought in the Armenian political discourse. The first claimed that the Azerbaijani President was strong enough to ignore negligible domestic opposition, and to build upon that strength escalating pressure on Armenia in all possible dimensions in order to pursue policy of straining and scaremongering our society. In line with that view he was taking preparations for a new war ensuring that all necessary political and information prerequisites are in place. The second school claimed that the Azerbaijani President was weak and frightened of his own opposition, and exactly for that reason he considered the Azerbaijani public figures collaborating with the Armenian NGOs to be the fifth column. Precisely for that reason he accused in espionage and jailed those public figures, thus trying to preserve his grip on power and embolden his political course.

The reality, nevertheless, might tend to be complementing and accommodating both of those approaches since although the largest share of the Armenian NGOs' joint projects got terminated, some of those projects, few of them still continued. The Roundtable conference participants highlighted the need to get better acquainted with the political and social processes in Azerbaijan, as well as the need for our pundits, political scientists and representatives of the larger public to exercise more joint effort towards that end.

Second, the participants discussed whether it was expedient to promote the people's diplomacy exclusively

through the joint projects of partner organizations from Armenia and Azerbaijan, or the engagement of organizations from the Nagorno Karabakh Republic was a condition *sine qua non*. A participant shared his observation that in the recent decade 80 per cent of the projects implemented had been of bilateral nature, and only 20 per cent included partakers from Artsakh.

In reality, Armenia and Azerbaijan had been the negotiating parties under the framework of the OSCE Minsk Group, and the Presidents and Foreign Ministers of the two countries had been regularly conducting their meetings. Nevertheless, the citizen diplomacy was the platform on which nothing could have been achieved without the consent of the NKR and its population. In that regard the participants split in two camps: one group considered the dialogue with the Azerbaijani partners to be useful and important also in a bilateral format, while the other insisted that it was necessary to promote a dialogue only in a trilateral (Armenia, Artsakh, Azerbaijan) format.

Third, the Roundtable conference participants agreed that it was not a good time for the new Armenian-Azerbaijani people's diplomacy initiatives. It seemed to them that also the official diplomacy of the two countries had exhausted the limits for possible concessions and thus they took uncompromising and intransigent positions. In those circumstances the tension on the Line-of-Contact between the armed forces had further increased.

The Roundtable conference took place two days later of the Paris summit of the Armenian and Azerbaijani Presidents mediated by the French President

François Hollande. The participants unavoidably inquired into the official press communication from the Élysée Palace in order to probe into the information and forecast from its undertones in which direction the peace process would further develop. The very fact that the two Presidents had agreed to meet again in the course of the following year confirmed the view that the conflict settlement was not achievable in a short-term perspective, and with that no action plan was transpiring for a challenging task to prepare the two societies for the peace by the means of people's diplomacy.

Another important forecast was made: as the opportunities for the Track Two (people's diplomacy) activities were extremely limited the Minsk Group Co-Chairs (Russia, France, and the U.S.), who were the driving force for the peace process, could have initiated Track One and a Half (*i.e.* activities involving political scientists and public figures close to the authorities) considering it to be a more efficient and promising way to proceed in the emerging circumstances.

In that context the likelihood of contacts on that level was increasing since the Co-Chairing nations (probably in agreement with each other) could have come up with peacemaking initiatives of their own, which were vividly illustrated by the distinct efforts of the Russian and French Presidents. A concern was expressed that entrusting the process of the peaceful settlement of the Nagorno Karabakh conflict to any single Co-Chairing nation might result in a possibly biased approach of the latter in a view of the joint potential of Azerbaijan and its ally Turkey, and their role in the regional and international affairs. Therefore, it was

more than important to continue the search for the peaceful settlement with the participation of the three Co-Chairs, and with coordinated and concerted efforts of the three power centers of the contemporary world.

Fourth, it was also discussed as to what extent the NGO cooperation in a trilateral Turkey-Armenia-Azerbaijan format was expedient. On that issue again the participants split in two camps. In a view of a participant such a trilateral cooperation set unequal conditions for Armenian partakers because of the warm relations that Azerbaijan and Turkey enjoyed. S/he further said that such a dialogue was grist for the mill of the joint positions of those two nations thus elaborating new agendas for their special services. Some others disagreed with that view, and said that contacts in such a trilateral format in the past had been useful for familiarization with each other's positions and assessment of the perspectives of a dialogue.

In that context an interesting observation was made that a proper political approach could have also been displayed by the NGOs unaffiliated to the authorities. The well-established and experienced NGOs were fully aware of their responsibility in such kind of contacts.

It was also important to register that the Armenian authorities had never hindered non-governmental initiatives involving partners from Azerbaijan and/or Turkey. A number of high-level officials had collaborated with the NGOs in various formats doing their best to assist those endeavors. And, on the contrary, there had also been officials who refused to cooperate and expressed their skepticism and negative views of such citizen initiatives. Hence, the issue in that case was

personified and politicized. Meanwhile, even the utmost transparency of the joint projects involving dozens of mass media outlets had not prevented the Azerbaijani authorities from jailing well-recognized public figures on made up charges of espionage for Armenia. The cooperation in the field of information, nevertheless, remained important and demanded.

Fifth, in the course of the preceding years due to the support of the various international grant programs the representatives of collaborating Armenian and Azerbaijani NGOs had been able to study various ethno-political conflicts around the world. They had familiarized themselves with the situation on the ground at the conflict zones, approaches to and perspective for conflict resolution, and had consequently returned to Armenia and Azerbaijan and presented the interested circles with the results of their studies. Those projects had been very expensive and difficult to organize, and retrospectively it could have been concluded that those resources might have better been allocated to promote cooperation of a larger number of NGOs from the two countries. However, such study visits to the areas, where conflicts had already been resolved or in the process of settlement were in the scope of the NGOs' interest.

Last but not least, all participants highly valued the initiative of the Mother See of Holy Etchmiadzin and World Council of Churches Armenia Inter-Church Charitable Round Table Foundation to bring together the leaders of the non-governmental organizations who had accumulated reach experience in the people's diplomacy, and to provide them with an opportunity to express their views. In the pointed remarks of a conference participant

the Armenian Apostolic Church was the only institution that had the right to speak on behalf of the Armenian community, and the dialogue between His Holiness Karekin II, Supreme Patriarch and Catholicos of All Armenians, and Allahşükür Paşazadə, Sheikh ul-Islam and Grand Mufti of the Caucasus, was an exclusive and substantial contribution to soften the environment of animosity and hatred, and to a noble task of finding a peaceful settlement to the conflict between the two neighboring peoples.

In conclusion His Grace Bishop Hovakim Manoukyan, who chaired the exchange of views, thanked all participants of the Roundtable conference for attending the Mother See of Holy Etchmiadzin and conducting a thought-provoking discussion. He also stated that “there is a work to carry out as the peace at our borders is fragile, and the servicemen and civilian population perish there. Let God empower and enable all of you to persevere with your activities to the benefit of the whole our community in accordance to your abilities, to your principles, and in the form you adopt on your own.”